

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

ПАПШ ВІТАЛІЯ АНДРІЇВНА

УДК 81'23:159.946.3+159.23

**ЛІНГВОПСИХОАКЦЕНТУАЦІЯ ЕЛІТАРНОЇ
МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ:
ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, ДИСКУРСИВНА ПРАКТИКА**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Одеса – 2023

Дисертацією є монографія.

Роботу виконано на кафедрі романо-германської філології та зарубіжної літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
Космеда Тетяна Анатоліївна,
Донецький національний
університет імені Василя Стуса,
професор кафедри романо-германської філології
та зарубіжної літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Бибик Світлана Павлівна,
Інститут української мови НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
стилістики, культури мови та соціолінгвістики;

доктор філологічних наук, доцент
Єщенко Тетяна Анатоліївна,
Львівський національний медичний університет імені
Данила Галицького,
завідувачка кафедри українознавства;

доктор філологічних наук, професор
Романченко Алла Петрівна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови
та мовної підготовки іноземців.

Захист дисертації відбудеться «22» вересня 2023 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.051.02 в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова за адресою: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 166.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за адресою: 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.

Реферат розіслано «10» серпня 2023 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Матузкова О. П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасний етап розвитку лінгвістики пов'язаний із прагненням учених сформулювати нову парадигму знань, побудовану на інтеграції наук, створити нові дослідницькі методики. Запровадження здобутків комплексу природничих і гуманітарних наук у мовознавство дає змогу глибше осягнути феномен мови як складне полівимірне явище й осмислити багатолікий профіль мовної особистості (далі – **МО**) як носія та творця мови (В. фон Гумбольдт). Основоположник психологічного напрямку в слов'янському мовознавстві О. Потебня на основі ідей західноєвропейської лінгвістики виробив кардинально новий погляд на мову, зокрема і щодо психологічного її складника, об'єктивувавши в мовознавстві чуттєві параметри душевного життя людини. Становлення психолінгвістичного напрямку в українському мовознавстві пов'язують з іменами Д. Овсянико-Куликовського (психологічне трактування мови текстів окремих письменників), І. Франка (психологічні засади штудіювання поетичного мовлення, обґрунтування ролі підсвідомості в процесі створення поезії), В. Підмогильного (спроба психоаналітичного опису творчості І. Нечуя-Левицького), С. Балея (психологія творчості Т. Шевченка), Я. Яреми (психологічний аналіз творчості Т. Шевченка), І. Огієнка (психічне «Я» національної МО), Ю. Шевельова (принципи індивідуалізації мовлення персонажів художнього тексту, що безпосередньо пов'язане з мовомисленням письменника), І. Білодіда (класифікація мови за типами психічних механізмів усного й писемного спілкування) та ін. Однак через відомі ідеологічні чинники праці названих учених надовго були забуті й не спроєктовані на теорію української психолінгвістики, що не мала в радянські часи належного розвитку. На початку ХХІ ст. спостерігаємо повернення до психологічних джерел. Розвиток *літературознавчого* психоаналізу в Україні пов'язують з іменами О. Бідюк, Г. Грабовича, О. Забужко, Н. Зборовської, С. Михиди, М. Моклиці, Л. Плюща, які зосереджують увагу на індивідуально-авторських стильових рисах письменника, характеристиках образів та мікрообразів, темах, сюжетах, простежуючи їхній зв'язок із психічними рисами автора, нерідко зводячи аналіз до фрейдівських чи юнгівських концепцій. *Мовознавчий* психоаналіз спрямовано на вивчення лінгвокреативності МО з урахуванням фактів психобіографії. Лінгвістичні виміри психоаналізу сьогодні не мають ще такого міцного підґрунтя, як літературознавчі, однак завдяки новаторським дослідженням набувають глибших обрисів, що засвідчено працями сучасних українських мовознавців (Н. Бардіна, І. Богданова, А. Загнітко, Л. Лисиченко, Т. Ковалевська, Т. Ковальова, Т. Космеда, О. Москаленко, Т. Осіпова, Т. Скорбач, О. Халіман та ін.).

Нормативне мовлення елітарних МО є еталоном для лінгвоспільноти. Водночас у зміненому стані свідомості, притаманному напруженому творчому процесу, у психіці продуцента тексту можуть спостерігатися певні системні чи спорадичні відмінності від стандарту, що можуть виявлятися в надмірному

використанні певних лексем чи словосполук, паремій, специфічних морфемних засобів, в оригінальній граматичній будові тексту, своєрідній пунктуації, орфографії, актуалізації незвичних тем, моделюванні своєрідних образів, вербалізації невербаліки, проектуванні авторської орнаменталіки. До таких мовностилістичних особливостей належить і *явище психологічної акцентуації*, потрактовуване як посилення (загострення) певних рис характеру, що вербалізується в мовленні. Спочатку акцентуацію вивчали в межах медицини і психології (Г. Айзенк, Р. Ассаджіолі, Б. Братусь, Л. Виготський, П. Ганнушкін, К. Леонгард, А. Личко, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Русал та ін.), а згодом ця теорія почала досліджуватись і лінгвістами (В. Белянін, Я. Бондаренко, Є. Чалкова та ін.). Розробляючи проблему акцентуації особистості, українські вчені найчастіше звертаються до іноземних художніх джерел: Я. Бондаренко досліджує паранояльні, депресивні та демонстративні МО на базі художніх текстів американської літератури (2002), Т. Куліш аналізує паранояльну риторіку американського політичного дискурсу (2017).

Психоакцентуація МО найбільш виразно виявляється в структурі дискурсу, що й зумовлює необхідність не лише розроблення відповідної теорії лінгвопсихоакцентуації, а й залучення до психоакцентуаційного аналізу текстів класиків української художньої літератури, оскільки до цього часу в заданому ракурсі їх ще не досліджували. Лінгвопсихоакцентуація дає можливість (1) *реконструювати* окремі риси психобіографії МО, (2) *пояснити* причини мовних уподобань продуцента тексту, (3) *декодувати* змодельовану автором індивідуальну картину світу в психологічній площині, (4) *показати* вплив акцентуованості на формування ідіолекту й ідіостилю, (5) *виявити* первинну та вторинну емоційно-сміслову домінанту тексту, (6) *маніфестувати* акцентуації логосвідомості українців через лінгвоментальні конструкти, (7) *ураховувати* акцентуованість продуцента і реципієнта в лінгводидактиці з метою подолання труднощів у сприйнятті творів учнями тощо. Отже, щоб мати змогу вирішувати зазначені вище завдання, і виникає потреба глибшого розроблення вчення про лінгвопсихоакцентуацію, виокремлення його в самостійний науковий напрям українського мовознавства. Усе зазначене зумовлює **актуальність** дисертаційної праці.

У цьому дослідженні вчення про акцентуацію спроектовано на теоретичні постулати дискурслінгвістики, лінгвоперсонології, лінгвостилістики, креативної лінгвістики, лінгвоконцептології, лінгвістики тексту. Тому теоретичним підґрунтям авторської концепції стали і напрацювання у сфері психолінгвістики (В. Белянін, Я. Бондаренко, А. Кінцель, Т. Ковалевська, Т. Космеда, Т. Куліш, А. Романченко), психіатрії (П. Ганнушкін, Б. Карвасарський, Є. Кречмер, А. Єгідес, К. Леонгард, А. Личко); і праці, що стосуються лінгвоперсонології (А. Загнітко, Т. Космеда, А. Романченко), літературознавчого психоаналізу (Т. Галкіна, Т. Гундорова, Н. Зборовська, М. Левченко, С. Михида), мовознавчого психоаналізу

(Т. Космеда, Л. Лисиченко, Т. Скорбач), лінгвістики тексту (С. Бибик, Т. Єщенко, О. Селіванова, Г. Сюта). У науковий обіг уведено термін *лінгвопсихоакцентуація*, що безпосередньо спроектований на текстовий аналіз.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація, презентована у вигляді монографії, виконана в контексті комплексної міжкафедральної наукової теми факультету філології, психології та іноземних мов ДонНУ імені Василя Стуса «Синхронні та діахронні дослідження мовних одиниць різних рівнів», державний реєстраційний номер 0119U102510. Тему дисертації затверджено Вченою радою Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 4 від 29.10.2021).

Мета дослідження — довести, що *лінгвопсихоакцентуація* становить самостійний напрям сучасної української психолінгвістики; презентувати історію його становлення, виокремивши теоретичні засади та базові терміни і схарактеризувавши своєрідність вияву лінгвопсихоакцентуації в текстовій і дискурсивній практиці українських елітарних лінгвоперсон, з'ясувавши їхні психотипи та особливості вербалізації ключових параметрів лінгвопсихоакцентуації.

З метою співвідносяться такі **завдання**: 1) *презентувати* історію формування теорії лінгвопсихоакцентуації загалом, сфокусувавши увагу на досягненнях психологічного напрямку в українському мовознавстві, враховуючи зарубіжний досвід; 2) *схарактеризувати* метамову лінгвопсихоакцентуації — базові й периферійні терміни; 3) *аргументувати* багатовекторний статус лінгвопсихоакцентуації в розвитку, зокрема, як (а) дослідницького методу, (б) наукового вчення, що трансформується в (в) самостійний напрям психолінгвістики; 4) *описати* вироблену на сьогодні методіку реалізації лінгвопсихоакцентуації, зокрема й використану в дослідженні; 5) *продемонструвати* фактичний вплив акцентуєваних рис особистості на формування і становлення ідіолекту та ідіостилю креативної лінгвоперсони; 6) *показати* значення системи екстра- та інтралінгвальних чинників для формування психотипу МО; 7) **комплексно проаналізувати** специфіку типу лінгвопсихоакцентуації МО Лесі Українки з урахуванням (а) своєрідності її генетичного коду, (б) психобіографії, (в) різножанрової художньої творчості та (г) епістолярної спадщини в сукупності; 8) **фрагментарно продемонструвати** вияв різних типів лінгвопсихоакцентуації в художньому дискурсі Т. Шевченка, П. Куліша, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Винниченка, І. Огієнка; 9) маніфестувати явище накладання лінгвоментальних конструкцій на концептосферу акцентуєваних МО Ф. Потушняка, І. Чендея, П. Скунця, які об'єднані «малою батьківщиною» (Закарпаття) і презентують унікальне полікультурне середовище, що виникло через багатовікову відірваність краю від материкової України.

Об'єкт дослідження — феномен лінгвопсихоакцентуації як самостійний напрям української психолінгвістики: його методологічні засади, метамова, історія становлення та вияв у текстовому просторі української лінгвокультури.

Предмет цієї праці — мовна свідомість акцентуйованої творчої елітарної української лінгвоперсони, зреалізована в просторі її художніх текстів та его-текстів.

Джерельна база дослідження: (1) загальнономовні та спеціальні тлумачні словники української мови, зокрема «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (ред. В. Т. Бусел /2005/), «Словник української мови» в 11 томах (1970–1980), «Словник української мови» в 20 томах (електронний ресурс); «Психологічний словник» за ред. Н. Побірченко (2007); (2) художні тексти, у яких домінує той чи той тип лінгвопсихоакцентуації. Ілюстративний матеріал вибирався з таких джерел: Т. Шевченко. Зібрання творів: у 6 т., т. 1, 2 (Київ, 2003); Українка Леся. Зібрання творів: у 12-ти т., т. 1 (поезія), т. 2 (поєми, переклади), т. 7 (проза, 22 оповідання — «Така її доля», «Святий вечір!», «Метелик», «Весняні співи», «Біда навчить», «Чашка», «Лелія», «Жаль», «Пізно», «Одинак», «Волинські образки», «Щастя», «Місто смутку», «Голосні струни», «Ein Brief ins Weite», «Над морем», «Мгновение», «Сліпець», «Примара», «Приязнь», «Розмова», «Враги»), т. 10–12 (листи) (1975–1979); Українка Леся. Драматичні поєми «Одержима», «Кассандра» (Леся Українка. Твори: у 10 томах. Київ: Держ. вид-во худ. літ., 1964, т. 3, 4); П. Куліш. Твори у 2-ох томах, т. 2 (оповідання «Циган», «Орися», «Півпівника», «Гордовита пара», «Дівоче серце», «Січові гості», «Мартин Гак», «Товкач») (1989); О. Кобилянська. Повісті «Земля», «В неділю рано зілля копала», новели «Битва», «Valse mélancolique» (електронний ресурс); В. Винниченко. Роман «Сонячна машина», новели «Момент», «Таємна пригода» (електронний ресурс); М. Коцюбинський. «Сон», «Цвіт яблуні», «Intermezzo» (електронний ресурс); Митрополит Іларіон (І. Огієнко). «Твори: Філософські містерії» — містерії «Каїн і Авель», «**Рідна Мова**. Створення людської мови» (1957); І. Чендей. Збірка «Калина під снігом» (оповідання «Пайочка», «Останній дзвоник у вересні», «Преображенна Маріка», «Пілюлі з-за кордону», «Калина під снігом», «Березневий сніг», «Опикунські турботи» (1988); П. Скунець. «Один». Вірші, поєми, переклади, мініатюри (2000); Ф. Потушняк. 34 оповідання зі збірки «Повінь» (1985), збірка «Честь роду» (1973), Пасѣчникъ Ф. [Потушняк]. Оповѣданя (1942). Вибір текстів зумовлений масштабністю особистості авторів відповідного часопростору України, значущістю їхньої творчості в національній чи регіональній культурі. Т. Шевченко, П. Куліш, Леся Українка, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, В. Винниченко, а також І. Чендей, Ф. Потушняк, П. Скунець кристалізували ядро української літературної мови загалом, своєрідно вербалізуючи мовну свідомість українців чи, зокрема, вписуючи регіональну літературу в загальноєвропейський контекст. Залучено також художні тексти І. Огієнка як представника діаспорної гілки українства. Дібрано емоційно навантажені тексти, у яких наявні виразні ознаки лінгвопсихоакцентуації. База текстів сформована за такими критеріями: (1) широкий часовий діапазон (XIX–XXI ст.); (2) територіально-регіональний принцип, відповідно до якого аналізом охоплено тексти митців різної територіальної належності України та

письменника, який тривалий час проживав в еміграції (І. Огієнко); (3) гендерний принцип; (4) урахування різножанровості художніх текстів (проза, поезія, драматургія), а також фрагменти еґо-текстового простору — листи, щоденники, автобіографії. Зазначена система критеріїв актуалізована для демонстрації своєрідності відображення мовно-психологічної картини світу українців різних епох та різних регіонів. Авторську картотеку складають текстові фрагменти з психологічним змістом: її обсяг — понад 7000 одиниць. Увесь масив обробленого фактичного матеріалу становить понад 35000 сторінок дискурсивно-текстового масиву.

Методи дослідження. Методологія психолінгвістики ще не усталилася остаточно, тому орієнтуємося на методологічну різновекторність. Застосовуємо комплекс класичних і новітніх загальнонаукових та спеціальних лінгвістичних та психологічних методів. Серед **загальнонаукових** — *описовий*: його залучено для реконструкції авторських інтенцій щодо опису дослідницького матеріалу; *моделювання* — для викладу авторської гіпотези, презентації авторської концепції на тлі існуючих теорій; *індукції* — з метою одержання загальних висновків на підставі аналізу окремих виявів лінгвопсихоакцентуації, *дедукції* — для перевірки висунутих гіпотез на конкретних мовних фактах; *аналізу й синтезу* — для здійснення теоретичних узагальнень і систематизації фактичного матеріалу; обґрунтування актуалізації метамовного інструментарію; прийом *кількісних підрахунків* — для аналізу активності, продуктивності використання дискурсивних релевантних мовних одиниць. Серед системи **спеціальних лінгвістичних** методів виокремімо метод *реконструкції елітарної МО* для виявлення акцентуованості на рівні ідіостилю та ідіолекту. Метод *ретроспекції* використано для вивчення лінгвоперсони в її соціальному оточенні, повсякденній діяльності. Метод *виявлення емоційно-сислової домінанти тексту* найбільш затребуваний у процесі з'ясування специфіки акцентуованої мовної свідомості, що дає змогу виявити стрижневий параметр стильової манери автора. *Контекстуально-інтерпретаційний* метод спрямований на виокремлення авторських особистісних смислів та способів їхньої вербальної маніфестації, встановлення аспектних зв'язків. Методи *опису словникових дефініцій* у поєднанні з методами *компонентного* та *інтерпретаційно-контекстуального аналізу* застосовано для уточнення понятєвих формулювань із метою їх упорядкування, встановлення смислового навантаження мовних одиниць; *порівняльно-зіставний* — для з'ясування визначень окремих термінів суміжних наук, а також для виокремлення своєрідності лінгвопсихоакцентуації в різних жанрах художньої літератури, еґо-текстовому просторі тієї ж самої лінгвоперсони. Методи *концептуального* та *дискурсивного* аналізу сприяли, зокрема, виявленню психологічних концептів, вербальних та невербальних параметрів лінгвопсихоакцентуації, впливу екстралінгвальних чинників, психобіографій митців на моделювання розглядуваного дискурсу, ідіолекту та ідіостилю МО тощо. Метод *вибірки* актуальних для роботи *контекстів* залучено для добору ілюстративного

матеріалу. Метод *асоціативного експерименту* застосовано для виокремлення мовних уподобань акцентуєваних осіб. Метод *аперцепційного декодування* тексту сприяє виявленню підтекстових смислів. Застосовано, власне, і авторський метод *лінгвопсихоакцентуації*, що має певний алгоритм, низку спеціалізованих прийомів. Із системи **психологічних** методів залучено *психобіографічний*, що дає змогу з'ясувати, чи наявні в продуцента вроджені акцентуєвані риси; *психоаналітично-герменевтичний* — спроектовано на виявлення прихованих несвідомих смислів; *кольоросемантичний аналіз* використано для презентації неусвідомлюваних колірних компонентів тексту. У методологічний апарат теорії лінгвопсихоакцентуації залучено й елементи *етнопсихологічного* та *лінгвокультурологічного* видів аналізу для характеристики лінгвоментальних конструктів, що нерідко накладаються на концептосфери МО.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* в українському мовознавстві (1) виокремлено лінгвопсихоакцентуацію як окремий напрям сучасної української психолінгвістики, (2) узагальнено підходи щодо інтерпретацій суті психологічної акцентуації на перетині медицини, психології, психолінгвістики й літературознавства; (3) окреслено етапи становлення і розвитку вказаного нового синкретичного напрямку, що розробляється на українському мовному матеріалі; (4) системно розроблено науковий інструментарій та авторську методику лінгвопсихоакцентуації; (5) визначено презентанти кожного виду лінгвопсихоакцентуації; (6) створено алгоритм дослідження текстів для виявлення лінгвопсихоакцентуації із залученням низки методичних прийомів; (7) здійснено портретування українських вишуканих МО у фокусі лінгвопсихоакцентуації, а також (8) доповнено вчення про мовно-психологічну картину світу.

Теоретичне значення роботи вбачаємо в тому, що її положення розширюють теорію (1) *української психолінгвістики* в плані характеристики нормативного і специфічного мовлення та започатковують розроблення *історії лінгвопсихоакцентуації в Україні*, (2) *лінгвоперсонології*: закладено основи теорії *психолінгвоперсонології*, що мотивовано потенційними можливостями визначення психотипів акцентуєваної МО, (3) *лінгвістики тексту / психолінгвістики тексту* (психолінгвістичний підхід до інтерпретації змодельованого художнього простору); (4) *дискурслінгвістики*, що виявляється в розширенні визначення системи параметрів щодо позамовних психологічних дискурсотвірних чинників; (5) *лінгвостилістики*: йдеться про актуалізацію параметрів психолінгвістичного аналізу ідіостилю та ідіолекту; (6) *лінгвістики его-тексту*: простеження акцентуєваності на матеріалі листів, щоденників, нотаток тощо; (7) *термінології*: уведення нового терміна *лінгвопсихоакцентуація*, уточнення дефініцій таких понять, як *текст*, *ідіолект*, *ідіостиль* у психолінгвістичному аспекті, а також виокремлення ядра і периферії дослідницької метамови; (8) *ономастики*: виявлення підсвідомого психологічного змісту онімів; (9) *лінгвістики креативу*: простеження зв'язку між креативністю та акцентуєваністю; (10) *психології творчості*: збагачення

підходів до вивчення художньої мовотворчості; (11) *комунікативної лінгвістики*: відстеження впливу акцентуованості на комунікативну діяльність МО; (12) *жанрології*: виявлення акцентуованості в проєкції на різні мовленнєві жанри.

Практичну цінність роботи мотивуємо тим, що її результати можна використати в процесі читання лекційних курсів та на практичних заняттях у закладах вищої освіти, зокрема із сучасної української літературної мови, психолінгвістики, лінгвістики тексту, дискурслінгвістики, теорії лінгвоперсонології, зокрема й психолінгвоперсонології, термінології, комунікативної лінгвістики та інших дисциплін, дотичних до актуалізованої проблематики галузей мовознавства, а також у вибіркових і авторських курсах із теорії лінгвопсихоакцентуації, теорії і практики наукових досліджень, під час систематизування рекомендацій щодо вдосконалення принципів і параметрів дослідження МО тощо. Матеріал цієї праці може бути залучений для підготовки монографій, підручників і посібників із психолінгвістики та теорії лінгвопсихоакцентуації зокрема.

Достовірність результатів праці забезпечується відповідною теоретико-методологією базою, значним обсягом емпіричного матеріалу, комплексною методикою його аналізу із залученням кількісних показників.

Апробація результатів. Основні результати виконаного дослідження репрезентовано на 27 міжнародних наукових, науково-практичних конференціях: Міжнародній науковій конференції «Науковий і мистецький світ Федора Потушняка» (Ужгород, 2010); Міжнародній науковій конференції «Українська література в загальноєвропейському контексті» (Ужгород, 2011); Міжнародній науковій конференції «Пантелеймон Куліш — піонерна постать української літератури, культури, науки», присвяченій 150-літтю виходу першої збірки «Досвідки. Думи і поеми» (Київ, 2013); Міжнародній науковій конференції «Тарас Шевченко — володар у царстві духа» (Ужгород, 2014); Міжнародній науковій конференції «Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації» (Острог, 2014); Міжнародній науковій конференції «Сучасна філологія: парадигми, напрямки, проблеми» (Київ, 2014); Міжнародній науковій конференції «Міжкультурна комунікація: мова — культура — особистість» (Острог, 2015); Міжнародній науковій конференції «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 2015); Міжнародній науковій конференції «Сучасна філологічна наука в міждисциплінарному контексті» (Київ, 2015); Міжнародній науковій конференції «Ареалогія й ономастика» (Ужгород, 2016); Міжнародній науковій конференції «Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці» (Київ, 2017); Міжнародній науковій конференції «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 2017); Міжнародній науковій конференції «Українська література в загальноєвропейському контексті», присвяченій 80-річчю від дня народження Л. Голомб (Ужгород, 2018); Міжнародній науковій конференції «Україністика: вчора, сьогодні, завтра...» (Познань, Польща, 2018); Міжнародній науковій

конференції «Творчість Лесі Українки: національно-культурні коди та європейська традиція» (Варшава, Польща, 2021); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурні комунікації в галузі освіти» (Хмельницький, 2021); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Грамотичні читання — XI» (Вінниця, 2021); XXIII Міжнародній славістичній конференції (Ольштин, Польща, 2021); Міжнародній науковій конференції «Стан і перспективи сучасної української діалектології» (до 100-річчя з дня народження професора Й. О. Дзендзелівського) (Ужгород, 2021); XV Міжнародній конференції «Драгоманівські студії»: «Україністика в Болгарії та світі» (Софія, Болгарія, 2021); Міжнародній науковій конференції з нагоди 20-річчя кафедри україністики «Ukrainistyka Wrocławska: lingua, litterae, sermo» (Вроцлав, Польща, 2021); Міжнародній науковій конференції «Мова, культура і суспільство» (Варшава, Польща, 2021); I Міжнародній науковій конференції «Глобалізація й інтернаціоналізація філологічної науки» (Кривий Ріг, 2022); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Multidisciplinary academic research, innovation and results» (Прага, Чеська Республіка, 2022); Міжнародній науково-практичній конференції «Multidisciplinary academic notes. Science research and practice Proceedings of the XV International Scientific and Practical Conference» (Madrid, Spain, 2022); Сьомих міжнародних наукових читаннях пам'яті члена-кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка (Одеса, 2022); XI Оломоуцькому симпозиумі україністів–2022 (Оломоуц, Чеська Республіка, 2022); 8 *всеукраїнських* наукових і науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науковій конференції «Творчість І. Чендея та П. Скунця в українському літературному контексті» (Ужгород, 2012); Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю «Письменник в умовах заблокованої культури» (Кременець, 2013); Всеукраїнській науковій конференції «Канон Івана Огієнка у сучасній науковій парадигмі» (з нагоди 135-річчя від дня народження Івана Огієнка) (Кам'янець-Подільський, 2017); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 150-річчю Лариси Косач «Леся Українка на перехресті культур і часів» (Харків, 2021); XIX Всеукраїнській ономастичній конференції (з міжнародною участю), присвяченій 100-річчю з дня народження Кирила Галаса (Ужгород, 2021); Всеукраїнській науковій конференції «Петро Скунець — поет, перекладач, журналіст, громадський діяч; до 80-річчя від дня народження митця» (Ужгород, 2022); Всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Лексико-граматична система української мови в комунікативному вимірі» (Острог, 2022); Всеукраїнській науковій конференції «Творчі горизонти Івана Чендея» (до 100-річчя від дня народження письменника) (Ужгород, 2022).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в **39** одноосібних публікаціях: **1** монографії «Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика (Вінниця – Ужгород, 2022 – 23 др. арк); **32** наукових статтях (**20** із них — у наукових фахових виданнях України, зокрема **2** — у виданнях категорії «Б» /2022/); **12** — у

закордонних виданнях (5 із них — у виданнях, що індексуються в наукометричній базі Scopus); 2 — розділи в колективних монографіях, 2 — тези закордонних Міжнародних наукових конференцій, 2 — тези Міжнародних наукових конференцій в Україні.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що всі теоретичні положення та практичні результати розроблено й отримано одноосібно. Наукових праць, написаних у співавторстві, немає. Результати дослідження впроваджені в наукову практику та навчальний процес Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», зокрема з 2012 року використовуються в процесі викладання таких вибіркових та авторських курсів, як «Психолінгвістика» для студентів II курсу, «Основи психолінгвістики» для студентів III–VI курсів філологічного факультету спеціальностей «Філологія» та «Середня освіта» (українська мова та література).

Структура та обсяг дослідження. Дисертація, подана у вигляді монографії, містить вступ, чотири розділи, висновки, список використаної літератури (586 найменувань, із них 189 іноземними мовами), список лексикографічних джерел (26 позицій), список художніх джерел (28 найменувань), список епістолярних джерел (2 позиції), покажчик імен, предметний покажчик. Загальний обсяг монографії становить 456 сторінок. Окремі положення роботи презентовані в таблицях, на схемах та в діаграмах.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, новизну, теоретичну цінність і практичне значення, сформульовано мету, завдання, визначено об'єкт і предмет, методи, схарактеризовано джерельну базу, апробацію здобутих результатів і структуру дисертаційної праці.

У першому розділі «**Методологічні засади дослідження: формування і розвиток учення про лінгвопсихоакцентуацію**» висвітлено сутність психологічної акцентуації (акцентуованості), описано історію питання, методологічні засади та метамову дослідження. У працях українських письменників, зокрема І. Нечуя-Левицького, І. Білика, питання психологічних механізмів творчості трактували як допоміжні й не виокремлювали в самостійну сферу, а з др. пол. XIX – на поч. XX ст. психологія творчості сформувалася як дослідницький напрям і базувалася на тому, що пов'язувала літературний твір із психологічним станом митця. Основи цієї теорії закладені І. Франком, який зосереджується на таких питаннях, як свідоме й несвідоме в процесі поетичної творчості; закони асоціації ідей; прикмети поетичної фантазії; зв'язок поетичної вдачі з душевними хворобами; роль відчуттів — смакових, нюхових, дотику, слуху, зору, що впливає на багатство поетичного мовлення. Франків трактат «Із секретів поетичної творчості» (1898) випередив на два роки «Тлумачення сновидінь» (1900) засновника класичного психоаналізу З. Фрейда. Власну лінгвопсихологічну концепцію створив й

О. Потєбня, оперуючи такими поняттями, як психологічне значення слова, суб'єктивний зміст, суб'єктивний настрій, асоціації, об'єктивація думки, чуттєве сприйняття. Це категорії, якими мислять і сучасні психолінгвісти. Учений увів у наукову практику такі поняття, як духовна особистість, теорія духовних здібностей, прогнозував, що закони розвитку мови в недалекому майбутньому буде вналежнено до індивідуальної психології. Нині все це можна спроектувати на поняття теорії МО. Психологію мови, механізми взаємодії безсвідомого, підсвідомого і свідомого в психіці людини вивчав Д. Овсянико-Куликовський, започаткувавши нову галузь досліджень — *інтерпретацію літературних текстів у психологічному ракурсі з акцентуацією на психологічних типах митців*. За свідченням дослідників, своєрідною *idée fixe* усієї наукової творчості цього вченого були питання *психологічної норми і патології*; він переніс ці питання в площину психології, психопатології та психіатрії, опрацювавши велику кількість психологічної літератури та спираючись на висновки психологів про те, що між психологічною нормою і психологічною патологією чіткої межі немає, а існує певна перехідна площина. На ідеях О. Потєбні та Д. Овсянико-Куликовського виховувався і Л. Булаховський, який досліджував зв'язок мовознавства з психологією, звертав увагу на своєрідність вияву емоцій у мовленні, на відображенні в мовленні лінгвоперсоналії його. Праці українських учених залишилися недооціненими й не набули статусу методологічних у галузі психолінгвістики.

Сьогодні українська психолінгвістика розвивається в кількох напрямках, зокрема це *психолінгвістика соціальних комунікацій* (Г. Почепцов, О. Холод), *психолінгвістика художнього дискурсу* (О. Кирилук, Л. Лисиченко та її наукова школа /Т. Ковальова, Т. Скорбач/), *нейролінгвістика* (Т. Ковалевська, І. Колегаєва), *асоціативна лексикографія* (Н. Бутенко, С. Мартинек), *теорія мовної особистості, лінгвоперсоналогії* (А. Загнітко, Т. Космеда, А. Романченко), *лінгвістика его-тексту, або Я-Лінгвістика* (Т. Космеда), *гендерна лінгвістика* (А. Архангельська, М. Брус, А. Загнітко, Т. Космеда та її наукова школа /Т. Осіпова, О. Халіман та ін./, І. Морозова, О. Тараненко); *психолінгвістика дитячого розвитку* (Т. Калмикова і Г. Новіков; Н. Харченко та І. Мисан), *лінгвоемоціологія* (В. Сліпецька); *невербальна комунікація та її вербалізація* (Т. Осіпова); *психолінгвістика реклами* (Т. Ковалевська, Н. Кутуза); *акцентуовані мовні особистості* (Я. Бондаренко, Т. Куліш, В. Папіш), *психологія творчості в художньому перекладі* (Н. Дячук) тощо.

В Україні функціують *психолінгвістичні наукові осередки*: Вінниця (Донецька наукова школа) (А. Загнітко, М. Михальченко), Кам'янець-Подільський (Л. Марчук, О. Рарицький), Київ (І. Білодід, Я. Бондаренко, Т. Куліш, С. Куранова), Львів (Н. Бутенко, Т. Космеда, С. Мартинек), Луцьк (Л. Засєкіна, С. Засєкін), Одеса (О. Карпенко, Т. Ковалевська, І. Колегаєва, Н. Кутуза, А. Романченко), Переяслав (Л. Калмикова, М. Навальна, Н. Харченко), Харків (Т. Ковальова, Л. Лисиченко, Т. Осіпова, Н. Піддубна,

Т. Скорбач, О. Халіман), що засвідчує актуальність аналізованого дослідницького напрямку.

У руслі сучасних наукових тенденцій психолінгвістики досліджуються і *нормативне* та *специфічне* мовлення. До нормативних, напр., належить вивчення гендерних особливостей МО. Носіїв *специфічного* мовлення з огляду на параметри психіатрії можна розглядати в межах двох підгруп: (1) МО з явно паталогічним мовленням і (2) МО з мовленням, що міститься на межі норми, тобто між нормою та патологією. *Паталогічним* вважають мовлення в стані емоційного напруження, у зміненому стані свідомості, при психічних захворюваннях, а також — хворобливих залежностях, що підтверджується клінічною практикою та вивчається в *патопсихолінгвістиці*. Мовознавців, зокрема, зацікавила МО наркозалежного (А. Меркулова, Л. Ланцова), МО з нервово-психологічними розладами (Н. Шпильна), серійного вбивці (В. Ницполь). До індивідів, мовлення яких — на межі між нормою та патологією, уналежнюють МО з різними видами *акцентуацій*. Кожен тип мотивований своєрідною Я-концепцією, незвичною комунікацією чи індивідуальною поведінковою характеристикою.

Термін *акцентуація* ввійшов у метамову наукових досліджень напр. 60-х років ХХ ст., що пов'язане з працею німецького психіатра К. Леонгарда «Akzentuierte Persönlichkeiten» (1968). Ця монографія складається з двох частин. У першій запропоновано психологічний і клінічний аналіз акцентуєваних особистостей: людей зі своєрідним загостренням властивостей психіки та здатністю реалізувати цю специфіку в поведінці, що *не порушує меж медичної норми*. У другій частині цієї праці запропоновано аналіз персонажів зі світової класичної художньої літератури: психіатр переніс свої знання у сферу філології. К. Леонгард запропонував клінічні описи 12 типів акцентуєваних особистостей: педантичний, демонстративний, застряглий, збудливий, гіпертимний, дистимний, тривожний, циклоїдний, афективно-екзальтований, емотивний, екстравертний, інтровертний. Популярною є і класифікація психіатра А. Личка (1977), що відрізняється метамовою (номінаціями психотипів): астено-невротичний, гіпертимний, істероїдний, конфóрмний, нестійкий, сенситивний, циклоїдний, шизоїдний, епілептоїдний, лабільний, психастенічний. Згодом на основі поступового зближення цих класифікацій почали виникати синонімічні назви для типів акцентуації, напр.: істероїдна / демонстративна, параноїдна / застрягла, епілептоїдна / збудлива та ін. Відома в науці й нарцисична ацентуація, яку не виокремлювали ні К. Леонгард, ні А. Личко, однак її досліджували Х. Кохут, О. Кернберг, З. Фройд, Н. Мак-Вільямс.

Декодування психотипів, започатковане К. Леонгардом, продовжили філологи, зокрема, типологія художніх текстів за *емоційно-сисловою домінантою* належить В. Беляніну. В основі його концепції — ідея про те, що побудова тексту зумовлена не тільки лінгвістичними, а й психолінгвістичними закономірностями. Індивід, на думку вченого, використовує ті елементи мови, що мають для нього особистісний сенс, і тому в кожного митця можна виявити

певний набір улюблених тем, сюжетів, список характерних предикацій, що вербалізовані набором певних мовних засобів, які повторюються від твору до твору. На основі відомостей про акцентуацію В. Белянін пропонує власну класифікацію текстів, у кожному з яких, на думку дослідника, закодований певний вид акцентуації: «світлі» (параноїдна акцентуація), «темні» (епілептоїдна), «веселі» (маніакальна), «сумні» (депресивна), «красиві» (істероїдна), «складні» (шизоїдна).

Розбудовують теорію психологічної акцентуації й українські вчені. Н. Бардіна розглядає *особистісні акцентуації логосвідомості українців*, виокремлюючи соціалізацію егоцентризму та вияв активного індивідуалізму. Я. Бондаренко на матеріалі англomовного дискурсу аналізує поведінкові патерни та ціннісні доміанти акцентуєваних МО, виділяючи в *параноїдальних* акцентуантів *гіпертрофовано-позитивну Я-концепцію, ціннісну доміанту ВЛАДА*; у *депресивних* — складну негативно-позитивну Я-концепцію з доміантою *ПОРЯДНІСТЬ*; у *демонстративних* — невизначено-позитивну Я-концепцію з ціннісною доміантою *СВОБОДА*. Т. Куліш зосереджується на негативних виявах *параноїдальності* з радикальними, як видається, міркуваннями про те, що в критичних ситуаціях такі політики здатні керуватися «викривленою» картиною світу.

У наукових студіях ХХ ст. наявність у людини психоакцентуації здебільшого розцінювали як недолік і розглядали в контексті дисгармонійного розвитку особистості. Сьогодні багатовимірний і багатофункційний підхід у вивченні окресленої проблеми пов'язаний із розглядом акцентуації як *суб'єктивно-особистісного чинника*, що може мати і позитивний, і негативний вплив на розвиток індивіда. Рівень поступу розглядуваної теорії в останні роки змінився в бік вивчення *позитивного* впливу акцентуєваності на розвиток особистості. Поділяємо думку вчених, які доводять, що наявність в індивіда окремих видів акцентуації сприяє підвищенню рівня професіоналізму (Е. Михлюк), розвою «артистичної енергії» в музиці (Т. Сирятська), досягненням у навчанні (Т. Тюряпіна), розвитку допитливості (О. Жихарева), реалізації особистості в соціумі (В. Колісниченко). В обдарованих лінгвоперсон психоакцентуація впливає на специфіку творчих можливостей і сприяє високим досягненням.

У розділі також схарактеризовано термінний апарат дослідження лінгвопсихоакцентуації з виділенням проблемних і дискусійних питань; обґрунтовано введення уточнювальних термінів. Із метою уникнення термінної полісемії, пріоритетним вважаємо запровадження уточнювального терміна *лінгвопсихоакцентуація*, що, на відміну від базового — *акцентуація*, — доцільно використовувати *тільки в процесі дослідження тексту або дискурсу*. Пропонуємо ввести в лексикографічні праці нову вокабулу: **ЛІНГВОПСИХОАКЦЕНТУАЦІЯ**, її, ж, *психолінгв.* — це відтворений у мові, мовній свідомості, мовній поведінці, тексті, дискурсі, комунікації особливий вияв загострення окремих рис характеру індивіда.

У фокусі психолінгвістичного та лінгвокогнітивного підходів розглянуто поняття МО, текст, ідіолект та ідіостиль. Термін МО перемістився в психолінгвістику, що визначило утворення нового напрямку — *психолінгвоперсоналогія*, хоча ця теорія все ще в стадії формування. У мовознавстві функціює і поняття *елітарної МО*, або *лінгвоперсони* як носія вишуканого мовлення. Елітарна МО — це не тільки людина, яка володіє мовними нормами та культурними цінностями, відображеними в мові, а особистість, яка свідомо використовує стилістичний масив мови та майстерно здійснює авторські інтенції для досягнення мети. Найвищою формою самореалізації елітарної МО є оприлюднені й високо поціновані в суспільстві тексти, у яких можна виявити психологічний складник їхніх авторів. Психолінгвістика розглядає текст як індивідуальну картину світу, створену конкретною МО.

Із текстом пов'язані ідіолект та ідіостиль. Пропонуємо вдосконалити дефініції зазначених понять з урахуванням чинника *індивідуальна психологія мовлення*, порівн.: **ідіолект — це сукупність мовних фактів, що сформувалася на базі вроджених лінгвістичних здібностей під впливом соціалізації, індивідуальних психічних особливостей та власної інтелектуальної діяльності продуцента.** Ідіолект, зрозуміло, базується на індивідуальному тезаурусі текстотворця, охоплює і нейтральні, і марковані мовні знаки, насамперед лексико-семантичного та фразеологічного рівнів. Ядро ідіолекту — система предикатів. Поділяємо думку тих мовознавців, які вважають ідіолект частиною ідіостилю (П. Гриценко, Л. Ставицька). Ідіолект та ідіостиль співвідносяться так, як поверхнєве і глибинне розуміння тексту та МО. **Ідіостиль — це індивідуальна система мовно-психологічних засобів, за допомогою яких продуцент моделює уявний художній світ, презентує в мові власну психологічну Я-концепцію та здійснює вплив на читача.** Ідіостильовими маркерами можна вважати авторську мовну свідомість, пов'язану із ціннісними орієнтирами особистості; емоційно-мотиваційні процеси; емоційно-сміслові домінанти; психологічні концепти; авторські саморефлексії. В ідіолекті враховують сукупність мовних засобів, а в ідіостилі — своєрідність системи мовних засобів і смислових зв'язків, що виникають між ними.

У цьому розділі презентовано методичний алгоритм виявлення ознак, що відображають акцентуйовані риси текстотворця з урахуванням системи екстралінгвальних чинників, текстових і дискурсивних параметрів, що виявляються в актуалізації і психологічних концептів, і вербалізації окремих тематичних груп лексики (кольористика, соматизми та ін.), і в омовленні певних граматичних засобів, а також моделюванні відповідних комунікативних стратегій і тактик, вербальних та невербальних засобів, утіленні відповідних дискурсивно-текстових категорій, тенденцій до моделювання своєрідної орнаменталіки, вияву індивідуально-авторської креативності. Оновлення теорії лінгвопсихоакцентуації пов'язуємо з її проєкцією не лише на художній текст, а й на его-текстовий простір, а також із

новими підходами до текстового чи дискурсивного аналізу, що передбачає осмислення тексту або дискурсу на рівні теорії лінгвоперсонології та вияву індивідуально-авторської креативності.

У другому розділі «**Модель комплексного аналізу текстового простору (поезія, проза, драма, листування) МО Лесі Українки у фокусі теорії лінгвопсихоакцентуації**» реалізовано комплексну методику лінгвопсихоакцентуації художнього й епістолярного авторського текстотворення.

Дослідивши біографію, художні тексти різних жанрів та листи Лесі Українки, з огляду на основні постулати теорії лінгвопсихоакцентуації, формулюємо гіпотезу про те, що письменниця була наділена рисами *демонстративної акцентуїзованості*. Серед позитивних рис таких акцентуантів — акторські здібності, активна життєва позиція, схильність до фантазування, комунікативна гнучкість, любов до подорожей. У спогадах про Лесю є відомості про те, що вона з дитинства виявляла таланти і до поетичної творчості, і до музики, і до малярства, була прекрасним оповідачем, режисером дитячих опер і вистав, мала здібності до вишивання. Ще в юності поетеса активно подорожувала. У підлітковому та зрілому віці підсвідоме бажання досягати найвищої майстерності в обраній справі призводить до бажання розвивати таланти. Завдяки зусиллям в опануванні різних наук такі МО відзначаються глибокою ерудицією, добрим володінням іноземними мовами, знанням історії та мистецтва. Найголовнішим діагностичним маркером лінгвопсихоакцентуації є, зрозуміло, мовлення, зафіксоване в різних видах дискурсу. У контексті теорії лінгвістики тексту був створений алгоритм виявлення ознак, що складають систему презентантів демонстративної лінгвопсихоакцентуації, які базуються на виокремленні й інтерпретації надмірно вживаної (1) соматичної лексики; (2) лексики на позначення понять мистецтва, зокрема музики, відповідної палітри кольороназв; (3) актуалізації регулятива *гроші*, вжитого з метою підкреслення надмірної щедрості; (4) омовлення творчої продуктивності фантазії, що втілена в сильній текстовій позиції (заголовках і підзаголовках) та власне текстовій частині (актуалізація лексем *казка, фантазія, чарівний, химера*); (5) моделюванні афективного мовлення; (6) комунікативної гнучкості; (7) вербалізації швидкої мінливості емоційних станів; (8) поведінкових патернів; (9) символіці псевдоніма; (10) високому ступені мовної креативності.

Усе частіше в полі наукового інтересу сучасних мовознавців (С. Богдан, Т. Космеда, М. Степаненко) опиняються тексти особистісного характеру (листи, мемуари, щоденники), оскільки вони дають змогу простежити мовно-інтелектуальне та мовно-психологічне становлення творчої особистості. У дискурсі листів Лесі виявлено такі ознаки демонстративної акцентуїзованості: (1) висока частотність лексем, що номінують поняття зі сфери музики, малювання, артистизму, напр.: *Думаю з неділі почати учитись малювання; [...] хотіла б краще бути артистом [...]* (22.01.1893. До Л. М. Драгоманової); *Оце я недавно взялася до теорії музики [...]* (22.01.1893. До

Л. М. Драгоманової); (2) експресивний потенціал колірних лексем. За свідченням психологів, особи з демонстративною акцентуацією частіше звертаються до яскравої кольорової гами. У Лесі Українки це *білий, золотий, срібний і червоний*. Напр.: *«щасливе» закінчення тої «білої мрії»; срібна крига; пані з золотим обличчям; золотий пісок; золотий Єгипет; золотії терни; ...Ваші вірші здалися червоними, а шум звичайно сивий буває;* (3) ставлення людини до грошей: демонстративні особистості надмірно щедрі, тому гроші в них швидко закінчуються. У листах Леся неодноразово засвідчувала матеріальну скруту, хоча мала кілька джерел фінансування — батьки, чоловік, гонорари, приватні уроки. Про брак коштів вона пише, використовуючи переважно безособові та неозначено-особові речення: *нема грошей; нема коштів; не стало грошей; може надалі не стати коштів* та ін.; (4) своєрідна орнаменталіка, презентована у вишуканих (а) епітетних структурах — *холодна пошана, чесний прапор, ідеальна осінь*; (б) метафорах — *відповідь поїхала, прапор модернізму*; афоризмах — *натуру важко відмінити; все на світі має свій кінець*. Зазначене простежуємо й у ширших текстових фрагментах листів, напр.: *І лісовий ритм я собі не октавами представляю — океан ще може мати октави, бо в хвилях його все ж єсть якийсь лад і закон, а ліс, мені здається, верліброст і ніколи не скандує своїх віршів*; (5) псевдонім поетеси: існує думка (А. Єгідес), що псевдоніми в демонстративних особистостей з'являються не для приховування справжнього імені, а як *символ*. Прихильність Лесі Українки до світу мистецтва знайшла продовження в її поетичному слові. У досліджуваних поетичних текстах виявлено понад 150 лексем на позначення музичних понять, серед них: (1) назви музичних інструментів (*арфа, кобза, ліра* та ін.); (2) назви професій (*співець, лірник*); (3) назви явищ, пов'язаних з музикою (*бренькіт, відгук, музика*); (4) назви, пов'язані зі способом та характером виконання музичного твору: *arpeggio* (акорди на арфі), *brioso* (весело); (5) терміни нотного письма (*нота, DO /до/, LA /ля/, MI /мі/, RE /ре/* та ін.); (6) назви музичних, словесно-музичних творів (*балада, веснянка, коліскова* та ін.); (7) лексеми на позначення якості виконання (*веселонько, вільно, гордо*); (8) слова на позначення виконавців, співацьких голосів та регістрів (*голос, хор*); (9) назви дій і процесів у галузі музикознавства (*настроювати, переспівати*). Чимало слів із мистецької сфери має статус *лексичних регулятивів*. Простежуємо високу частотність уживання лексики, пов'язаної з феноменом співу: струна – 56, співець – 55, спів – понад 100, співати – 68 фіксацій. Помітним складником поетичного дискурсу письменниці є соматична лексика, що стає емоційною частиною поетичного світу її пластики. Порівн.: *злотистеє волосся розвівалось; крізь волосся світила зоря; Зорі, очі весняної ночі!* Частотність уживання: ноги – 10, очі – понад 90, голова – понад 30, уста – 24, рука / руки – понад 100, волосся – 9, плечі – 11, лице – 60. Кожна елітарна МО виявляє примітну особливість, якою й запам'ятовується. Лесю Українку дослідники часто називають мрійницею, великою фантазеркою. *ФАНТАЗИЮ* як основний феномен творчої особистості зазвичай пов'язують із потенціалом до створення

незвичних образів. Однак за допомогою фантазії митець здатен змоделювати «вторинний світ» (термін Дж. Р. Р. Толкіна), у якому незвичайні образи стають вірогідними. Леся була з дитинства наділена виразною уявою. Саме схильністю до вигадок зумовлені звертання письменниці до таких жанрів, як *казка* («Біда навчить»), *драма-фесрія* («Лісова пісня»), *легенда* («Легенда», «Сфінкс»), *фантазія* («Полярна ніч»), *гумореска* («Музині химери»). Щодо тезаурусу письменниці, то низка реалій її творчої уяви формує таку парадигму: (1) *фантазія*, (2) *мрія*, (3) *химера*, (4) *марєво*. Лексему *фантазія* в сонеті «Фа» можна кваліфікувати як смисловий текстовий центр. Слово вживається кілька разів у синтаксичній функції звертання: поетеса апелює до неї від імені свого *Его*, веде з нею діалог. Фантазія, на думку письменниці, *живе в людській душі* і є чинником радості, оскільки без неї *життя, як темна ніч*. Письменницька *фантазія* набуває низки індивідуальних смислів: ‘сила’, ‘мотиватор’, ‘активізатор’, ‘спонукувач’, ‘будитель’, ‘нахненник’, ‘чарівниця’, ‘богиня’, ‘радощі’, ‘весна’, ‘оптимізм’, ‘світ’ ‘мрії’. Це поняття окреслено системою епітетів — *чарівна, ясна, легкокрила, золотиста, таємна*. Світ фантазій письменниці знайшов своє місце між землею і небом, утілюючись у форму веселки. Це складна авторська метафора — веселка з’являється після дощу (суму) і має барвисту форму (радість). Краплі дощу й веселка — це метафоризований образ поезії. Не менш важлива форма творчої уяви — *мрія*, що має в Лесиній поезії алегоричний, екзистенційний і духовний зміст. Психологічну сутність і неусвідомлювані пориви вбачаємо в незвичному усобленні, напр.: *мрії колишуть, мрії прокинулись, обійми ясних мрій*; метафоризації: *килими [...] виткали мрії*; оригінальності епітетів: *красні мрії снуються легенько*. Психолінгвальним маркером Лесиної творчої уяви є світ *химер*, презентований парадигмою форм множини та однини іменника *химера / химери*, прислівником *химерно*, прикметником *химерний*, оказіональним інфінітивом *химерувати*. Лінгвістична реалізація поняття «химерний» найчастіше пов’язана з прикметником *химерний*, що актуалізує такі усталені смисли, як (1) ‘незвичний’, ‘чудернацький’, напр.: [віршовий] *розмір, неначе химерная хвиля; химерний прихильності сполох*; (2) ‘те, що є породженням гри фантазії, вигаданий’: *химерний ...Кінь поезії крилатий*; (3) ‘складний, незрозумілий’: *Чорне море — / дике, химерне воно [...]*; (4) ‘дивний’: *химерні люди; тіні химернії*. Іменник *химера* позначає матеріалізовані й нематеріалізовані істоти чи абстракції, що відсутні в об’єктивній реальності: *а тая муза, то химера; А довічне прокляття — не химера то пуста*. Багатогранність художнього образу доповнюють тропеїчні засоби з лексемним компонентом *марєво*, напр.: *Ще марєвом легким над нами витає / Блакитна весняная мрія* («ЛА» /*Nocturno*/); *Там хати садками вкриті, / Срібним марєвом повиті* («Красо України, Подолля»). Моделюючи семантико-прагматичне навантаження свого поетичного дискурсу, створюючи відповідну орнаменталіку, неповторні образи, Леся Українка втілює власну філософію вимислу, що не може бути відокремлена від її *Его*, індивідуальної та унікальної психіки. Про акцентуованість свідчить надмірна кількість

відповідних лексем (мрія – понад 240 фіксацій, химерний – 27, фантазія – понад 20, марево – 17). Психологічну інформацію про демонстративну акцентуацію МО письменниці можуть передавати й оніми. Зазвичай текстовий простір складається із заголовка та власне тексту, а в окремих випадках трапляються і присвяти, епіграфи. Власні назви є в кожній із цих структурних частин. У назвах «красивих» текстів досить часто трапляються *імена*. Фіксується це і в поетичному мовленні: «Сафо», «На мотив з Міцкевича», «На роковини Шевченка» та ін. Високу активність у заголовках виявляють звертання; заголовки нагадують репліки актора, виголошені зі сцени: «*Прощай, Волинь! прощай, рідний куточок!*»; «*Грай, моя пісню!*» і под. Психологічні штрихи мають і заголовки, побудовані на основі актуалізації апелятивів на позначення титулів або вказівки на привілейоване місце в суспільстві. Це можуть бути (1) найменування самого титулу — «*Королівна*»; (2) поєднання титулу з антропонімом — «*Граф фон Ейнзідель*»; (3) лексема *пан* — «*Веселий пан*». Широкий конотативний ореол отримують оніми й у власне текстовому просторі. Мовне конструювання афективного простору онімних одиниць відбувається з використанням доповнень — метафор й епітетів зі значенням високого ступеня вираженості ознаки: *Риданням Іудея поїнялась; В Шеолі ...оззався гомін дикий; Рахіль із гроба підвелась, / По дітях страчених вона ридає...* Лесині герої часто належать до вищого соціального шару, тому оніми й мають додаткові конотації. Водночас актуалізуються такі смисли: ‘величність’, ‘гордість’, ‘слава’, ‘висока самооцінка’, ‘високий соціальний стан’. Серед номінацій осіб — імена з релігійної сфери, зі стародавньої єгипетської, давньогрецької та давньоримської міфології, видатні постаті історії. Вербалізацію психічної сфери демонстративності вбачаємо в гіперболізованих епітетних структурах, що інтенсифікують ознаку: *Титан страшений; Адонаї-Шаддаї, грізний бог!; Ягве, страшний Ягве!* Мовні механізми демонстративності ефектно втілені в легендах, що дають змогу «дофантазувати» вербалізацію єгипетських мотивів: у легенді «Сфінкс» ці образи, перекодовуючись, фантастично комбінуються. Сфінкс у традиційному уявленні — страховисько, зображуване в давньоєгипетському мистецтві в образі лева з головою іншої тварини чи людини. У європейському мистецтві зазвичай уживається як символ таємниці. А в поетичному осмисленні Лесі Українки — поєднання слов’янської духовної символіки з екзотичним світом, що об’єктивується за допомогою персоніфікованих антропонімів: *Там списані були імення / Тої потвори: Сонце, Правда, Доля, / Життя, Кохання і багато інших. / Та краще всіх пристало слово: Сфінкс — / Воно таємне, як сама потвора.* Основний патерн поведінки демонстративних особистостей — підвищена комунікативна активність, схильність самостверджуватися в особистому просторі зовнішніх відносин. Саме цим можна пояснити наявність численних діалогів та полілогів між персонажами, напр.: між Музою й Поетом («Музині химери»); Музою й ліричною героїнею («Зимова ніч на чужині»). Лінгвістичним параметром демонстративності є також сюжетна ідея мандрів як спосіб відтворення широти бачення світу. Зазначене актуалізовано в

епізодах прозових текстів, порівн.: на світло з темного вогкого льоху виривається метелик як символ свободи й легкого порхання по світу («Метелик»); недужий хлопчик з казки «Лелія» подорожує вві сні; далеко від дому, на чужині, відбувається зустріч ліричної героїні з чоловіком її мрії («Лист у далечінь»). У прозі також простежуємо маніпулювання соматичною лексикою, якою вербалізовано художнє світобачення, моделювання соматичної орнаменталіки: метафора — *фаланги хвиль* («Над морем»); поетичні епітети з вербалізацією невербаліки — *поетично-невинний усміх* [...] *на рожевих устах* («Жаль»). Зорова площина візуального сприйняття світу доповнюється невербалікою на позначення виразу очей / погляду, створеного за допомогою відповідних образних засобів: метафоричність — *очиці блиснули вогнем утіхи* («Жаль»); *очі палали нестримним гнівом* («Одинак»); уособлення — *розмовляють очі* («Голосні струни»), *поглядом жалував* («Голосні струни»). Оскільки демонстративні особистості з дитинства наділені артистичними талантами, не дивно, що Леся писала і драми. Простежено вияв демонстративності на матеріалі текстів «Одержима» та «Кассандра», що вербалізується гіпертрофією омовлення концепту *БОЖЕВІЛЛЯ* (Міріам), негативно зарядженого концепту *САМОТНІСТЬ* (Месія), змодельованою егоцентричною вербальною поведінкою («зловживання» займенника *Я* в мові персонажів) та мовленнєвою агресією (Міріам, Кассандра, Гелена, Андромаха, Голос з юрби та ін.). Простежуємо низку аналогій між образами головних персонажів із біографічними фактами Лесі Українки.

У третьому розділі **«Лінгвопсихоакцентуація МО: аспектуально-фрагментарний аналіз (на матеріалі художніх текстів Т. Шевченка, П. Куліша, О. Кобилянської, В. Винниченка, М. Коцюбинського, І. Огієнка)»** запропоновано аналіз лінгвопсихоакцентуації, що виявляється на всіх рівнях мовної системи.

Емоційна значущість поетичних текстів Т. Шевченка пов'язана із закодованими в них рисами двох типів лінгвопсихоакцентуації, що зумовили поєднання різних стилістичних тональностей. *Емотивна* — простежується через (1) мікропарадигму душевного болю і страждань — плач, ридання, голосіння: *плаче козак; очі плачуть; плаче сиротина* («Думка»); *гайдамаки заплакали; Ярема сльози утирає; у Гонти хлинули сльози* («Гайдамаки»); *подруженьки, / слізоньки втирають* («Причинна»); (2) через моделювання психічного стану приховування емоцій: *Пішла б в садок поплакати, / Так дивляться люде; Бреше, — скажуть, — сякий-такий! / (Звийчайно, не в очі); Не плач, Катерино, / Не показуй людям сльози* [...] («Катерина»); (3) функціонування в поетичному дискурсі образів знедолених (удови, сироти, наймити, покритки, байстрюки), яким ліричний герой співчуває, підтвердженням є лексичний тезаурус: *Катруся, Івась, сиротина, сіромахи, мій голубе, доню моя; Катерино, серце моє; сердега Ярема, сіромаха Ярема. Афективно-екзальтована лінгвопсихоакцентуація діагностується через (1) моделювання фізичної розправи з панями, москалями (я різав все, що паном звалось, без милосердя і зла; До сльоз, до крові, до пожару / До всього, всього*

я привик («Варнак»); *За що скородили списами / Московські ребра? Засівали, / І рудою поливали... / І шаблями скородили («Чигирине, Чигирине...»);* (2) наявність великої кількості окличних речень, що передає напруженість: *Не нам на прою з тобою стати! Не нам діла твої судить!; Встане правда! Встане воля!* Напруження передається і формою строфи: *Мати дивиться на неї, / Од злості німіє; / То жовтіє, то синіє; / Розхристана, боса, / З роту піна; мов скажена, / Рве на собі коси. / Кинулася до Ганнусі / І в коси впилася («Утоплена»).*

Риси демонстративної лігвопсихоакцентуації виявлено в «красивих» текстах П. Куліша, що презентовано через емоційність, піднесений і вишуканий стиль, зменшено-пестливі слова, фантазування. Значну увагу приділено опису деталей, красивого одягу, дорогих прикрас: *Коли сорочка з мережками, то аж очі бере! А що вже дівчата й молодіці, то сяють у шовках та в пишних рукавах, та в намітках, біліших од снігу самого, та в квітках і широченних стрічках, наче ті бразолі, маки та лілії; на обох руках у нього дорогих перстнів, по кишенях золотих дзигариків скільки [...].* Описи жіночої краси передаються епатажно, через ритмізовану оповідь із фольклорними елементами: *вона краща й над ясну зорю, краща й над повний місяць серед ночі, краща й над саме сонце, що звеселяє й рибу в морі, й звіря в дуброві, і мак у городі; дівчина така, що усю пуцу красою освітила («Орися»).* Через використання соматизмів досягається зовнішній театральний ефект: *пишний зріст; трохи краски по щоках розливалось; ось і стоїть у боки взявшись; обличчя якое йому споважніло.* Улюбленою кольористикою митця є поєднання червоного, білого (срібного) й золотого кольорів: *золотії роги, золоторогії тури, вода наче срібло; кінь білий, як лебідь; ввійшла в світлицю червона, як калина.* Усім персонажам П. Куліша притаманна ГОРДИСТЬ (*Аже ж я ваш пан / «Циган»/; Молоде ж було, а горде й потайне, крий боже! / «Гордовита пара»/);* прагнення до вищого СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ (циган уявляє себе паном; Мартин Гак захищає панів; «січові гості» служать князеві і шляхті).

У текстах О. Кобилянської декодовано ознаки двох типів лінгвопсихоакцентуації – депресивної та нарцисичної. Психологічний контекст депресивності презентований повторюваним мотивом СМЕРТІ (смерть лісу / «Битва»/, Гриця / «В неділю рано зілля копала»/, фізична смерть Михайла та духовна руйнація всієї сім'ї / «Земля»/). На мовному рівні це презентується відповідними лексемами: *передсмертний настрій, смертельна тишина, смертю гинула й потоптана трава («Битва»);* невербальним компонентом МОВЧАЗНІСТЬ, що на рівні тексту реалізовується в *німій величі гір, поважних мовчазних лісах, зозулі, що перестала кувати й мовчала... («Битва»);* емоційним мотивом СУМУ: *завсігди сумовитий, далеко сягаючий шум; несказаний сум розіслався горами; орли й осиротілі яструби пролітали сумовито сюди й назад («Битва»);* концептом САМОТНІСТЬ: мінорним поетичним акордом суму звучить неодноразове повторювання *сама я на всю гору, на весь ліс* із різними варіантними лексичними доповненнями: *Сама на*

всю гору, на весь ліс... сама...; вона так високо на Чабаниці, сама-саміська чи не на всю сторону [...]. От я, бідна, сама на цілий ліс, і людська нога лиш рідко заблуджує до мене. Ади, я сама-саміська на цілу гору, на цілий ліс, Лиш сама осталася. Сама, синоньку. Сама, синоньку, сама («В неділю рано зілля копала»). Самотністю наділені не тільки особи, але й птахи, тварини, предмети: *самітній ворон; самітня оселя-хатинка; самітний млин* (і це вже не просто констатація, а психологічне переживання цього стану); палітрою зорових вражень із переважанням *ТЕМНИХ КОЛЬОРІВ: небо затьмарилося грізно-чорною барвою; [поїзд] викидав люто чорні персні диму; чорні, ворожо блистячі очі* [в орлів] («Битва»). Психологічною природою зумовлені й численні стилістичні ефекти певних понять, що виходять за межі словникових дефініцій. У повісті «В неділю рано зілля копала» (1909) «лексика плачу» вербалізується через невербальні концепти — *СЛІЗ, ПЛАЧУ, РИДАННЯ*. Циганка Мавра *гарячими слізьми* оплакує свою подружню зраду («сльози як покаяння»). *Божевільним плачем* розпуки переживає вона своє вигнання з табору («сльози безсилля»). Коли зрозуміла, що прощення не буде, *виплакала сльози* («сльози як нездійсненність бажаного»); *криваві сльози*, змішані зі *сльозою радості* бачить Мавра на картах, коли собі ворожить («сльози як фатум»). *Сльози затемнюють їй вид*, коли бачить Гриця («сльози як неусвідомлений материнський інстинкт»); на похороні Гриця його *товариші-хлопці походжають, утираючи сльози* («сльози у зв'язку зі смертю ближнього»). Ностальгійний настрій депресивної особистості об'єктивує й синтаксично-ритмомелодійна організація фраз. В О. Кобилянської переважають ускладнені сполучникові або безсполучникові складні речення, що через надмірність мовних засобів, частотність повторів, творять монотонний стиль, напр.: *Різні сформовані, вганяються під небеса, стоять так нерухомо тисячі літ; кепкують собі з кожної зміни, що перед їх очима відбувається, розкошують у власній красі* («Битва»). Нарцисизм О. Кобилянської декодується через виявлені елементи моделювання *НАРЦИСТИЧНОЇ ТРАВМИ* (Сава /«Земля»/); *ОЦІНЮВАННЯ ТА ЗНЕЦІНЕННЯ* (полярні оцінки Марійкою своїх синів /«Земля»/; то спокійні, то дуже нервові жінки-інтелектуалки /«Valse mélancolique»/); *МЕХАНІЗМУ ВИПЕРЕДЖУВАЛЬНОГО НЕПРИЙНЯТТЯ*, вербальними знаками якого є лексеми *глумливо, напівглумливо, глум, зухвало* /«Земля»/; *ПОЧУТТЯ ПРОВІНИ* — висока частотність предикатів *винен, винна, не винен, винуватий*; *ГОРДИНЯ* є чи не основною рисою *нарцисів*, що на мовному рівні презентується лексемами *гордо, погорда, гордий*, які слугують для характеристики людей і світу природи. Проектувальну роль для презентації авторської психології мають і свідчення самої письменниці: вона, напр., порівнювала своє життя із життям однієї з персонажів твору — Софії Дорошенко. Хоча насправді всі три героїні новели «Valse mélancolique» схожі між собою психологічно. Це справжні аристократки, естети, жінки європейського типу, які прагнуть удосконалити себе й бути незалежними від чоловіків, переконані у *ВЛАСНІЙ УНІКАЛЬНОСТІ*, мають *ЛЮБОВ ДО*

КРАСИ І ГАРМОНІЇ (висока частотність лексем *краса, гармонія, елегантність, гарно*). Усі вони наділені **НАРЦИСИЧНОЮ ЛЮТТЮ**, і найвища вираженість цього показника виявляється в образі художниці Ганни, порівн.: *Артистка роздразнилася. Кидала речами об землю, роздирала ескізи, проклинала свою долю, що виглядала як дрантива дівчина* [реакція на підвищення оплати за квартиру. — В. П.]. Олюднення **НАРЦИСИЧНОГО ТВОРЧОГО ІДЕАЛУ** втілено в образі Софії, що мала *тонко зорганізовану натуру; в ній було щось, що вимагало тонкості в думках, поведенні супроти неї*. Художній нарцисизм О. Кобилянської сприймається як культ досконалості, краси, вищості та неповторності.

Основні ознаки *гіпертимної* лінгвопсихоакцентуації у «веселих» текстах В. Винниченка виявлено через опис концептів **СМІХ, БАЛАКУЧИСТЬ, БЕЗТУРБОТНІСТЬ**, посиленій **ЕРОТИЗМ**. У романі «Сонячна машина» форми реалізації ключового текстового концепту презентовані варіантами на позначення сміху та високою частотністю їхнього вживання: іменники *сміх* (144 фіксації), *посмішка* (104), *посмішечка* (10), *усміх* (76), *гумор* (2), *гуморист*, *насмійка* (10), *посміх*, *регит* (19), *усмішка* (4), прикметники — *смішний* (42), *сміхотливий* (16), *смішненький* (2), *гумористичний* (7), *насмійкуватий* (14), *смішливий*, прислівники — *гумористично* (3), *кумедно* (3), *насмійкувато* (13), *смішно* (14), *сміхотливо* (7), дієслова — *засміятися* (7), *осміяний* (2), *посміхатися* (146), *реготати* (27), *сміятися* (84). Через **СМІХ** В. Винниченко передає широку палітру ознак. Це засіб (1) установаження комунікативного контакту між співрозмовниками: *Очі панни [...] здригнулись і бризнули сміхом*; (2) відтінення піднесеного настрою закоханих: *Гарно тут... Спішити нічого... І вона тихо, журно, лагідно посміхнулася до мене*; (3) моделювання психологізованого пейзажу: *берези [...] радісно сміялися; дуби ласкаво, поважно посміхались*; (4) увиразнення особистісної риси персонажа: *Ах, якби ви знали, який сміх у неї був! А сміх є дзеркало душі («Момент»)*; (5) конфліктного зіткнення інтересів: *пороздирані мстивим сміхом; в очах насміювата вищість*; (6) омовлення фемінних стереотипів: *посмішки дівочої; випліскується жіночий сміх*; (7) творення іронії та сарказму: *з загадковою посмішкою; виступає іронічний усміх*; (8) вербалізації трагічних емоцій: *співчутливим усміхом* та ін. («Сонячна машина»). Така висока частотність та багатовалентність лексеми *сміх* свідчить ще й про домінантність концепту **СМІХ** у підсвідомості текстотворця. Як гіпертимний акцентуант В. Винниченко був майстром моделювання відвертих еротичних сцен, порівн.: *І враз усе тіло, як стративши свідомість, на один мент дивно затихає. Руки перестають дряпатися, плечі тільки важко дихають, уста стали безвольно-м'які, живі, сласні. Все воно, наче чимось несподіваним уражене, пронизане, слухає, все витягується [...]* («Сонячна машина»). Еротизм як підсвідома домінанта емоційного стану героїв знаходить своє продовження в змалюванні одухотвореної природи: *кохалося поле; дуби [...] ніби приймали нас в свої зрадливі обійми; берези, [...] мов оголені до пояса, соромливо стояли між дубами («Момент»)*. Дешифрувати психічний стан гіпертимного акцентуанта

на рівні тексту можна й на основі аналізу ритміко-інтонаційних особливостей. За свідченням психологів, гіпертимні акцентуанти дуже швидкі, поривчасті, нетерплячі. Очевидно, тому у В. Винниченка практично немає розлогих, нудних і довгих описів. Натомість частотними є діалоги, де, як правило, переважають короткі неповні речення.

Синкретизм *застраглої* та *депресивної* лінгвопсихоакцентуації визначаємо у «світло-сумних» текстах М. Коцюбинського. Маркерами «світлої» гами є: *ПІДНЕСЕНИЙ СТИЛЬ: на острові [...] високому, прекрасному, гордому; острів одірвавсь од землі і поплив в світ творити самостійне життя, власну красу; разом читати книгу краси;* («Сон»); *БЛАГОГОВІННЯ* автора перед *ПРИРОДОЮ*: морські та земні простори намріяного світу Антіна одухотворені, наповнені щастям, розфарбовані блакитною фарбою, зігріті теплом: *море гладеньке і синє; блакитні простори; синє полотно моря; в теплі і сонці, у блакитнім тумані; розпечені скелі; палали повітря і море* («Сон»). *СВІТЛУ КОЛЬОРОВУ ГАМУ, НАДМІР БЛИСКУ ТА ПОЗИТИВНОЇ ТОНАЛЬНОСТІ* продемонструємо на спостереженні «сонячної» емоційної домінанти в новелі «Intermezzo». На початку оповіді сонячного блиску немає. Наступного дня, коли втома починає відступати, оповідач помічає не просто сонце, а *багато сонця*, порівн.: *Ах, як всього багато: неба, сонця, веселої зелені.* Вербалізується необмежений обсяг природи. Якийсь час небесне світило й оповідач існують незалежно одне від одного: *На небі сонце — серед нив я.* Та поступово цей сонячний світ «на двох» розширюється, наповнюється новими суб'єктами, об'єктами, звуками, барвами. Стають помітні *повні очі сяйва сонця* у стеблин; до сонця додається голос зозулі. Вони разом наповнюють простір: *Я знаю, завтра з вранішнім сонцем влетить до мене в хату твоє жіноче контральто: «Ку-ку!.. ку-ку!..» І зразу дасть мені настрій привіт твій, моя найближча приятелько.* Поступово оповідач стає *повний приязні до сонця*, і йде до нього лицем, бо *повернутись до нього спиною — крий боже! Яка невдячність!* І накінець, настає момент розмови між ним та сонцем: *кажу до нього: сонце! я тобі вдячний. Ти сієш у мою душу золотий засів — хто знає, що вийде з того насіння? Може, вогні?.* Далі це сонячне єднання все більше інтимізується: *Ти дороге для мене. Я п'ю тебе, сонце, твій теплий зілющий напій; Я тебе люблю.* «Сонячну» кульмінацію простежуємо в текстовому фрагменті, де наявні й інші атрибути «світлого» тексту, порівн.: *Ти тільки гість в житті моїм, сонце, бажаний гість, — і коли ти відходиш, я хапаюсь за тебе. Ловлю останній промінь на хмарах, продовжую тебе у вогні, в лампі, у фейєрверках, збираю з квіток, з сміху дитини, з очей коханої.* Коли наратор розмовляє із сонцем як із живою істотою, то це вже не просте споглядання чарівного довкілля, а елемент *застраглого* світобачення, світорозуміння і світосприйняття, і ядром цього сприйняття є *сонце*, що стало словом-фаворитом. Природа не просто смислове ядро новели. Її омовлено у фокусі авторської натурфілософії: природа — джерело гармонії оповідача зі світом. Вона наділяється додатковими смислами, вираженими низкою яскравих епітетів: *світла, незрівнянна, ясна, красива,*

дзвінка. Як засвідчують психологи, *застраглі* особистості **ВИТРИМУЮТЬ НЕЙМОВІРНЕ НАПРУЖЕННЯ**. Головний персонаж «Цвіту яблуні» відчуває це вже третю безсонну ніч: *ноги носять мене, мов заведений механізм; душа напружена, мов струна; кидаюся по хаті мов зраний звір*. У хвилини небезпеки в *застраглих* акцентуантів змінюється сприйняття і насамперед страждає *СЛУХ*. Звуки при цьому можуть посилюватися. Ліричний герой новели гостро реагує на звуки годинника: *Годинник у столовій пробив другу. Голосно, різко. Сі два дзвінки впали мені на голову, як грім із неба, як ніж гільйотини. Вони мало не забили* («Цвіт яблуні»). Семантичним компонентом «сумних» текстів є й *ХОЛОД*, що сублімується через *осінню мряку; мокрі паркани; голі галузки; дрібнесенький дощик; симфонію крапель; вечірню мряку; холодні тарілки; холодні вікна; холодні простори* («Сон»); *Мене морозить. Щось од спини розлазиться холодними мурашками по всьому тілу, і щелепи трястуться* («Цвіт яблуні»). Головний персонаж у таких творах часто буває *МОВЧАЗНИМ* або навіть *НІМИМ*, порівн.: *йому не хотілося сказати; він зразу замовк; я вже мовчу; безпомічно мовчав* («Сон»); *ТЕМНА КОЛЬОРОВА ГАМА: темний похмурий [поверх]; глибокі, чорні простори; чорні хвилі [цвіту], чорні крила; чорні скелі; сіре вікно; вікно сіріє* («Цвіт яблуні»).

У «світлих» текстах Огієнкових «Філософських містерій» виокремлено ознаки *застраглої* лінгвопсихоакцентуації. Релігійна тема, піднесений стиль, лексеми на позначення світла, одоративна образність, написання з великої літери апелювативних найменувань, прозора виражена позитивна емоційно-оцінна тональність, висота духовних ідеалів, взаємозв'язок раціонального й ірраціонального, — усе це творить світ авторської мови й водночас є естетично-імпліцитним кодом підсвідомості, особистісних життєстверджувальних смислових орієнтацій: *У сяйві Сонця золотого; тепліше сяяло Проміння; мов небом Сонечко гуляє, / І сипле скрізь ясне Проміння... ; виспалось Сонце [...], веселе, ясне [...], Проміннями будить землиць; огнем горіли анемони; сипалось Проміння й сміялось Сонечко над нами / Й лило дощем на Рай Проміння...; гаряче Проміння; заходить Сонце золоте; люблю [...] в проміннях соняшних брукати*.

Психолінгвістичний підхід до аналізу тексту, отже, розширює межі розуміння процесу його породження та сприйняття. Осердям текстотворення в психолінгвістиці є *МО* як носій індивідуальних інтенцій. Внутрішні психологічні чинники продуцента детермінують мовну заданість, формують специфічні риси, впливають на структурування і наповнення тексту. Під час текстового аналізу в психолінгвістичному ракурсі враховуємо, що він народжується в глибинах психіки продуцента та матеріально фіксується за допомогою законів текстотворення, актуалізується реципієнтом, інтерпретується дослідником за допомогою психолінгвістичних методик. Оновлене трактування тексту не протиставляється лінгвістичному аналізу, а доповнює його.

У четвертому розділі «Художній дискурс закарпатських письменників ХХ століття у фокусі лінгвопсихоакцентуації: регіональна

своєрідність» продемонстровано перетин індивідуальної картини світу акцентуєваних МО та регіональної мовної картини світу. Тексти Ф. Потушняка, І. Чендея, П. Скунця — благодатне джерело фіксації культурно-історичної пам'яті закарпатських українців, які зберегли унікальну етноментальність. У художній прозі Ф. Потушняка закодовані риси *епілептоїдної* та *інтровертивної* лінгвопсихоакцентуації. Основними маркерами-концептами його ідіолекту є *ЛЮТЬ*, *РАПТОВІСТЬ*, *СТРАХ*, *СМЕРТЬ*. Виразно описані трагічні мотиви, могильні асоціації, «похмура» модель села, частотною є лексика на позначення смерті, неприємного запаху, темноти, виразне портретування позитивних персонажів у непривабливому світлі; головні персонажі — представники простого народу (двірник, свинар, швець, лісник, жебрак), — усе це є ознаками «темних» текстів, які психологи пов'язують з *епілептоїдністю*. Меншою мірою виявлено і прикмети *інтровертивності*, що презентовано ахроматичними кольорами, обмеженим простором, спрямованістю уваги на внутрішнє ество персонажа (ознаки «сумних» текстів). Акцентуєваність вплинула на естетичне втілення авторських ідей. Напр., стилізація мовлення під сільську реальність, до якої підсвідомо вдаються епілептоїди, вплинула також на обраний псевдонім *Пасічник*; дала змогу митцеві по-особливому, чуттєво вербалізувати концепт *ХАТА* (із розширенням семантичної структури лексичного значення та семним варіюванням смислів: 'рідний простір', 'пам'ять дитинства', 'джерело жалю й тепла', 'асоціат сім'ї', 'місце неспокою', 'відлюдне місце, що викликає страх', 'хата як прихисток', 'асоціат родинного вогнища', 'місце духовного очищення, затишку, душевного спокою'), актуалізувати «демонічну» лексику (рідкісні міфоніми *вітряник*, *болотяник*, нове осмислення *упиря*, *бісиці*); зануритися в сільську народну психологію. Імплицитна епілептоїдність Ф. Потушняка закодована також і в незвичній пунктуації та синтаксичній особливості речень: новели рясніють трьома крапками і тире, поєднанням знака оклику і крапок; текст добре структурований, з великою кількістю абзаців, коротких речень, напр. (авторські знаки збережено): *...З голосу тої сопілки перед їх очима виростала рідна хата з широкими лавами, дубовим столом... За тим столом сидить господар хати. Гора, не чоловік!.. Богатир, опришок, якого радо всі слухають, шанують... Знають, він нападає зі своїми друзями на багатих лихварів та злих панів...* («Прадідівська»).

У «сумних» текстах І. Чендея виявлено ознаки імплицитної *депресивної* лінгвопсихоакцентуації. Кожен із його персонажів відчуває *САМОТНІСТЬ*, хоча й перебуває серед людей. Самотня Анна, живучи в дочки («Пайочка»); самотній учитель-ветеран, хоч із ним дружина («Останній дзвоник у вересні»); самотній хлопчик-безбатченко з інтернату, хоч і має маму («Березневий сніг»); самотній удівець Юра («Калина під снігом»); відчуває себе покинутою сином і хвора мати, хоча вона має дітей («Пілюлі з-за кордону»). Мотив *ХВОРОБИ* й *СМЕРТІ* презентується прямо чи опосередковано. Анна з оповідання «Пайочка» детально випитує односельця про тих, хто вже помер у її рідному селі; Митриха («Пілюлі з-за кордону»)

перебуває в лікарні серед хворих, де панує відчуття смерті; у Юри («Калина під снігом») щойно померла дружина; учитель-пенсіонер помирає від перенесеного стресу («Останній дзвоник у вересні»); стара пані на випадок своєї смерті написала заповіт («Опікунські турботи»). Спорадично трапляються й ознаки інтровертивності (стриманість навіть у дітей; актуалізація комунікативної тактики персонажів переводити розмову в інше русло). У назві збірки «Калина під снігом» — ключ до світобачення автора. *Калина під снігом* в однойменному оповіданні є і номінацією конкретного денотата, і виразним символом. Червоними ягодами калини милувалася молода хвора жінка. Коли вона померла, *калина під снігом* для її овдовілого чоловіка стала знаком смутку. У назві ж книги *калина під снігом* — це підсвідомо зашифрований психологічний код усієї української спільноти, що символізує *гаряче серце під холодною маскою*. І. Чендей як яскравий представник своєї нації виявився тим чутливим письменником-психологом, який так майстерно зумів перелити мову почуттів у мову слів.

Однозначно визначити емоційно-смыслову доміанту мовлення А. Скунця виявити складно через *наявність акцентуаторів різних типів*. Це свідчить про те, що багатогранний світ елітарної МО не завжди піддається декодуванню. Широку амплітуду концептуальних значень лексеми *ДУША* гіпотетично пов'язуємо з ознаками *інтровертивності*; омовлення *СМУТКУ*, *ПЕЧАЛІ*, *БЕЗНАДІЇ*, назву збірки «Один» — з вербалізацією *депресії*; критично-іронійне осмислення дійсності — з *епілептоїдністю*; номінації *СВІТ*, *ВІЧНІСТЬ*, *ПЛАНЕТИ*, *ВОЛОДАР*, *ВСЕСВІТ*, *ВІК*, *Я*, *НАД «Я»* — з *застраглістю*; гіперболізацію зображуваного світу — з *демонстративністю*. Можливо, для більш точної характеристики лінгвопсихоакцентуації П. Скунця необхідно дослідити весь його художній простір.

ВИСНОВКИ

У цьому дослідженні виокремлено *лінгвопсихоакцентуацію* як новий напрям сучасної української психолінгвістики, що є виявом інноваційних тенденцій на тлі тягlosti вітчизняної традиції і досягнень зарубіжної лінгвістичної теорії. Доведено, що цей напрям має в національній науці власні (1) історію формування і становлення, (2) методологію, (3) метамову, (4) поступово вироблену теорію, що проєктується на (5) відповідну національну дискурсивну практику.

У роботі презентовано й узагальнено раніше не популяризовані психолінгвістичні ідеї класиків української філології, зокрема постулати теорії психологічного розуміння природи мови, норми і патології, що фіксуються в мовленні; систематизовано відомості про роль свідомості та підсвідомості в процесі продукування текстів, а також про вплив фантазії на індивідуальну творчість. Показано, що з 20–30 рр. ХХ ст. психоаналіз став перспективним методом передусім у літературознавстві, натомість власне мовний аспект цього аналізу не був актуалізований. Із другої половини ХХ ст.

на тлі глобалізації мовних процесів було виокремлено вчення про психологічну акцентуацію, що поступово розроблялося в сучасному вітчизняному та зарубіжному мовознавстві в міждисциплінарній парадигмі. Простежено, що психоакцентуація первинно розглядалася як дослідницький *метод*, який був започаткований у медицині з метою виявлення акцентуєваних рис особистостей. Тому й сьогодні метод психоакцентуації залучають для вияву гіпертрофованих рис характеру, визначення дисгармонійного розвитку особистості, її девіантної поведінки, патологічних рис характеру і психопатії. Згодом цей метод трансформувався в узагальнене гуманітарне *вчення*, що розвивалося в межах психології, педагогіки, соціології та філології зокрема. Концептуальні положення психологів та психіатрів стали підґрунтям сучасних розвідок *літературознавчого й мовознавчого* спрямування. Учення про психоакцентуацію знайшло розвиток передусім у зарубіжному мовознавстві, а в українському — дослідження проєктувалися лише на аналіз англomовного дискурсу. До сьогодні психоакцентуаційний аналіз не здійснювався на українськомовному матеріалі, і назване вчення не мало належного розвитку, не претендуючи на статус самостійного наукового напрямку.

Теорія лінгвопсихоакцентуації в цьому дослідженні має поняттєво-термінологічне забезпечення. Визначено, що до *ядрової зони* метамови лінгвопсихоакцентуації належать такі стрижневі терміни, як *акцентуант, акцентуєваність, декодування, лінгвопсихоакцентуація, психолінгвоперсона, психологічний концепт, психобіографія, мовно-психологічна картина світу; номінації на позначення типів лінгвопсихоакцентуації — демонстративна / істероїдна, застрягла / параноїдна, епілептоїдна / збудлива, емотивна, нарцисична, депресивна, гіпертимна, астенична, дистимна, конформна, лабільна, психастенична, сенситивна, циклоїдна, шизоїдна. Периферійна зона* представлена поширеними термінами сучасного мовознавства, що потребують уточнення з огляду на методологічні засади теорії лінгвопсихоакцентуації, визначення яких запропоновано в роботі, це насамперед такі терміни, як *текст, ідіолект та ідіостиль*. Крім того, пропонуємо виокремити як самостійний напрям *психолінгвістичну ономастику*, завдання якої — вивчення своєрідності лінгвопсихоакцентуації, що виявляється під час авторського моделювання власних назв у текстовому просторі творів, що було продемонстровано в дослідженні. Констатуємо наявність теорії *психолінгвістичних основ тексту*, завдання якої — визначати ознаки *патологічного тексту*, урахувати *особливості аперцепції*, інтерпретувати *варіативність тексту* тощо.

Унаслідок аналізу сучасного зарубіжного та українського досвіду, було з'ясовано, що методика лінгвопсихоакцентуації базується на системі прийомів, зокрема: (1) виокремлення емоційно-сислової доміанти тексту та (2) її маркерів, мовних акцентуаторів (/а/ ключових слів і слів-фаворитів, що характеризують задум тексту, /б/ предикатів до актуалізованих у тексті об'єктів ментального та реального світу, /в/ онімної лексики, насамперед

ідеться і про моделювання заголовків тексту, обрання псевдонімів та ін.; /г/ вербальних предикторів, що виявляються і за допомогою комп'ютерної психолінгвістичної системи ВААЛ); (3) визначення специфіки особистісної зумовленості семантичних трансформацій, що виникають у процесі перекладу та літературного переказування художнього тексту, тобто виявлення вторинної емоційно-сислової доміанти; (4) моделювання шкали ціннісних доміант особистості; (5) побудова фразеосемантичних чи лексико-семантичних полів різних видів психологічної акцентуації, зокрема моделювання мікрополів фразем на позначення позитивних і негативних рис акцентуантів чи мікрополів фразем на позначення нормативної та ненормативної поведінки особи та ін; (6) з'ясування мовної дифузності, що відбувається в межах виокремлених фразеосемантичних чи лексико-семантичних полів; (7) реконструкція МО з урахуванням її психобіографії; (8) описування мовно-психологічної картини світу, що виявляється в тексті чи дискурсі окремого митця; (9) визначення своєрідності вербалізації важливих концептів, зокрема й психологічних; (10) реконструкція моделі світу, що послужила основою породження тексту (своєрідні /а/ орфографія, пунктуація, /б/ лексичні й граматичні форми, /в/ синтаксис і /г/ текстова структура загалом); (11) вербальна презентація авторської свідомості в тексті; (12) експеримент, що спроектований на аналіз висловлювань-оцінок піддослідних /читачів/ щодо характеру їхніх індивідуальних уподобань як реакцій на прочитані художні тексти та ін.

Продемонстровано, що лінгвопсихоакцентуація тісно пов'язана з формуванням ідіолекту й ідіостилю — опорними поняттями МО. Продуцент тексту не завжди усвідомлює, чому обирає ту чи ту лексему, чому будує фрази за схожими зразками, чому текстові мотиви повторюються від твору до твору в різних варіаціях, різному емоційному полі. Акцентуованість МО діагностується через надмір певних лексем, схожих моделей динамічних емоційних станів, незвичної взаємодії одиниць різних мовних рівнів. Емоційно-сислова доміанта тексту нерідко стає базою для ідентифікації стильової манери автора. Лесю Українку справедливо називають великою мрійницею (схильність до вигадок і фантазування притаманна демонстративній лінгвопсихоакцентуації), а М. Коцюбинського — великим сонцепоклонником (надмір світла й преклоніння перед природою — ознака застряглої лінгвопсихоакцентуації). В основі кожного ідіолекту й ідіостилю — інформаційна структура свідомості. Простежено, що в текстах акцентуованих МО лексеми можуть виходити за межі усталених лексикографічних дефініцій і детермінувати ширші функціонально-семантичні можливості, які реалізуються у відповідних контекстах, що й дало можливість виявити акорд суму й самотності (депресивна акцентуованість) в О. Кобилянської, філософію плачу (емотивність) у Т. Шевченка, багатовалентність сміху (гіпертимність) у В. Винниченка.

Здійснений аналіз показав, що тип лінгвопсихоакцентуації визначається на основі врахування системи екстра- та інтралінгвальних чинників.

Наголосімо, що до актуалізованих естралінгвальних чинників належать насамперед етногенофонд, умови виховання та соціальне оточення: насильницька відірваність від України й неможливість боротися за свою націю нічим, окрім Слова, посилюють у Т. Шевченка «плаксиву» емотивність та різкувату афективно-екзальтовану акцентуїзованість; неможливість отримати бажану освіту, незадоволеність буттям поглиблюють в О. Кобилянської схильність до депресії, а принижене почуття власної гідності та протест проти гендерної нерівності викликає в душі письменниці ще й нарцисизм; сприятливі для повноцінного розвитку умови дали змогу Лесі Українці (демонстративному акцентуанту) розвивати свої численні таланти та лінгвістичні здібності, реалізовувати мрії про подорожі; вимушена багатолітня еміграція, щире вболівання за рідну мову й світогляд священника загострюють застряглу акцентуїзованість І. Огієнка, який підніс мову й віру до надцінних ідей. Інтралінгвальні чинники, зрозуміло, заковані у відповідних текстових категоріях (тематиці, сюжетах, мотивах, образах), своєрідності вербалізації ключових концептів, добору певних засобів усіх рівнів мовної системи, орнаменталіки, які реалізує лінгвоперсона під час моделювання авторської текстової тканини. Психолінгвістичними параметрами акцентуїваної МО є також особливості її світогляду і світовідчуття, психологічної біографії, характерні фонові знання, своєрідність вияву емоцій, нетрадиційне бачення довкілля, індивідуальна лінгвокреативність, що виявляється і в актуалізації слів-фаворитів, моделюванні улюблених тропів і фігур, мовленнєвій тональності, обранні відповідних комунікативних стратегій і тактик, вербалізації невербальних засобів. Акцентуїзованість послідовно віддзеркалюється в мовній поведінці, мовній свідомості лінгвоперсона й залежить від комунікативної, мовної, культурної й інших видів компетенцій (спроможності) мовця, має переконливу фіксацію в тексті як вищій формі відповідної самореалізації індивіда, особливо коли йдеться про тексти вишуканих МО.

Показано, що феномен акцентуїваної МО потребує персоніфікованого аналізу: дослідницьку увагу сконцентровано на зразках дискурсивної практики десяти українських письменників — Т. Шевченка, П. Куліша, Лесі Українки, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Винниченка, І. Огієнка, Ф. Потушняка, І. Чендея, П. Скунця. Обрані митці належать до національної еліти. Вони проєктували свої зусилля на розвиток української мови, зокрема через художнє мовлення, епістолярну спадщину, спогади, щоденниковий дискурс, зберігаючи й оновлюючи національні традиції і в часи української державності, і в часи її бездержав'я, ренесансів і репресій, здійснюючи свою діяльність і в Україні, і поза її межами.

У дослідженні запропоновано зразок **комплексного** аналізу типу лінгвопсихоакцентуації однієї МО (Лесі Українки) (другий розділ), здійснений із залученням фактів психобіографії (спогади про Лесю Українку та її родовід, письменницькі інтимізовані одкровення, викладені в листах поетеси) та широкого простору її текстів (проза, поезія, драма, листи), що дало змогу

глибше зрозуміти успадковану акцентуїзованість письменниці, зафіксувати вияв поведінкових рис ще в дитячому віці. З'ясування умов формування характеру поетеси, аналіз персонажного дискурсу, символіки її псевдоніма, характерних рис ідіолекту та ідіостилю в комплексі дали змогу встановити демонстративний тип лінгвопсихоакцентуації Лесі Українки.

Для презентації вияву різних типів лінгвопсихоакцентуації продемонстровано можливості **фрагментарного** аналізу, що здійснюється на основі актуалізації частини творчого доробку тієї чи тієї МО: його було спроектовано на низку інших, названих вище, знакових МО української лінгвокультури (третій розділ). Усіх митців, чиї тексти стали матеріалом лінгвопсихоакцентуації, єднає потужна інтелектуальна культура, висока лінгвокреативна діяльність, однак кожен із названих вишуканих лінгвоперсон не виходив за межі власного характеру й індивідуальної психології, своєрідно їх вербалізуючи й одночасно омовлюючи універсальні психологічні риси української нації. Чітко окреслено ознаки демонстративної лінгвопсихоакцентуації (П. Куліш), гіпертимної (В. Винниченко), застряглої (І. Огієнко); афективно-екзальтованої та емотивної (Т. Шевченко); застряглої та депресивної (М. Коцюбинський), депресивної та нарцисичної (О. Кобилянська). Показано, що в окремих випадках тип лінгвопсихоакцентуації виявляється однозначно, однак виокремлено й гібридні типи, що поєднують у собі ознаки кількох психотипів.

Для демонстрації того, що на мовну картину світу акцентуїваної особистості може накладатися регіональна картина світу, обрано тексти закарпатських митців Ф. Потушняка, І. Чендея, П. Скунця (четвертий розділ). Показано, що авторське моделювання етнокультурних концептів, вербалізація чинників своєрідної лінгвокультури вплинули на особливості емоційно-сміслової домінанти в текстах цих письменників, що потребувало відповідного декодування. Зокрема простежено специфіку вербалізації закарпатських звичаїв, переказів, міфонімів, «демонічної» лексики, вузьколокальних діалектизмів, що омовлюють елементи сільської реальності: зазначене й характеризує особливість епілептоїдної лінгвопсихоакцентуації Ф. Потушняка. Закарпатські топоніми презентують місця усамітнення ліричного героя з інтровертивними рисами (П. Скунець). Представники персонажного дискурсу мають закарпатські прізвища, об'єднані малою батьківщиною, світоглядом, притаманним продуцентам з депресивною акцентуїзованістю (І. Чендей).

Отже, власне на основі сформованих методологічних принципів, виробленої методики, метамови, актуалізації відповідних параметрів, авторських дослідницьких алгоритмів і **встановлено типи лінгвоакцентуації** досліджуваних МО, простежено взаємозв'язок лінгвопсихоакцентуації з особливостями художнього стилю загалом та ідіостилю, ідіолекту кожного митця зокрема. Крім того, у роботі доповнено класифікації К. Леонгарда та А. Личка щодо виокремлення психотипів акцентуїваних осіб (додано нарцисичний тип) та критично презентовано теорію В. Беляніна щодо

виокремлених ним типів художніх текстів, яку вперше спроектовано й на еготексти.

Наголосімо, що це дослідження виконане на засадах *націєцентризму* та *лінгвопатріотизму*. Доведено, що виокремлення типів лінгвопсихоакцентуації, здійснене в процесі аналізу відповідних текстів і дискурсу, співвідноситься з урахуванням своєрідності вербалізації національної культури: омовлення звичаїв, традицій, національного ономастикону.

Учення про лінгвопсихоакцентуацію має широку дослідницьку *перспективу*: потенціал щодо розширення класифікаційних типів лінгвопсихоакцентуації, насамперед виокремлення системи їхніх гібридних підтипів; опис класифікації психотипів може здійснюватися у двох або й більшій кількості векторів. З огляду на постулати теорії лінгвопсихоакцентуації, можлива й оновлена класифікація текстів, що породжена акцентуйованими особистостями різних психотипів. Убачаємо необхідність створення психолінгвістичних термінологійних словників, де б фіксувалася і метамова лінгвопсихоакцентуації; потребує розширення і система методів дослідження лінгвопсихоакцентуації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Папіш В. А. Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика: монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Вінниця – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2022. 456 с.

(Рецензії: 1. Осіпова Т. Новий вимір української психолінгвістики. Рецензія на монографію Папіш Віталії Андріївни «Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика». *Нова філологія*. Збірник наукових праць. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. №89 С. 267 – 279. 2. Струганець Л. В. Лінгвопсихоакцентуація як новий метод і напрям в українській психолінгвістиці. Рецензія на монографію Віталії Папіш «Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип.59. Том 3. С.185 – 187).

2. Папіш В. Проблема інтерпретації термінів *ідіостиль* та *ідіолект* у сучасному мовознавстві: психолінгвістичний аспект. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Hungary: Akadémiai Kiadó, 2021. Т. 66. Nr 2. С. 403–412 (SCOPUS).

3. Папіш В. Текст у психолінгвістиці: аспектуальні узагальнення та лінгвопсихоакцентуаційні виміри художнього тексту українських вишуканих мовних особистостей. *Theoria et historia scientiarum*. Toruń, 2021. Vol. XVIII. С. 7–25 (SCOPUS).

4. Папіш В. Багатоаспектне дослідження мовної особистості: актуалізація психолінгвістичних параметрів. *Slavia orientalis*. 2022. Т. LXXI. Nr 4. S. 835–849 (SCOPUS).

5. Папіш В. Вербалізація істероїдної лінгвопсихоакцентуації в художньому тексті (на матеріалі прози Лесі Українки). *Heteroglossia: studia kulturoznawczo-filologiczne*. Bydgoszcz, 2022. Nr 13. С. 243–257 (SCOPUS).

6. Папіш В. Емоціонально-смысловая доминанта в осмыслении Валерия Белянина и его научной школы. *Przegląd Rusycystyczny*. Katowice, 2022. Nr2 (178). S. 23–42 (SCOPUS).

7. Папіш В. Відображення в художньому мовленні психологічних особливостей автора. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія Філологія. Соціальні комунікації / голова редкол. Ю. М. Бідзіля. Ужгород, 2011. № 24. С. 156–159.

8. Папіш В. Душа поетового слова (до 70-ліття Петра Скунця). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць / відп. ред. І. Сабадош. Ужгород, 2012. Вип. 17. С. 42–44.

9. Папіш В. Психолінгвістичні особливості художньої мови І. Чендея. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія Філологія. Соціальні комунікації / гол. ред. Ю. Бідзіля. Ужгород, 2012. № 28. С. 183–187.

10. Папіш В. Акцентуація характеру в художньому мовленні П. Куліша. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць / відп. ред. І. Сабадош. Ужгород, 2013. Вип. 18. С. 44–48.

11. Папіш В. Барволексеми М. Коцюбинського у психолінгвістичному вимірі (на матеріалі новел «На камені», «Інтермеццо»). *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія Філологія. Соціальні комунікації / голов. ред. Ю. Бідзіля. Ужгород, 2013. № 1 (29). С. 249–252.

12. Папіш В. Мовна об'єктивація психологічної акцентуації в оповіданні В. Винниченка «Таємна пригода». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць / відп. ред. І. Сабадош. Ужгород, 2014. Вип.19. С. 74–77.

13. Папіш В. Демонстративна мовна особистість Лесі Українки (на матеріалі драматичної поеми «Кассандра»). *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія Філологія. Соціальні комунікації / голов. ред. колегії Г. В. Шумицька. Ужгород, 2014. № 2 (32). С. 13–17.

14. Папіш В. Самопрезентація демонстративної мовної особистості у драматичній поемі Лесі Українки «Одержима». *Наукові записки нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. Вип. 48. С. 102–105.

15. Папіш В. Вияви нарцисизму в повісті О. Кобилянської «Земля». *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 38. С. 271–274.

16. Папіш В. Мовна палітра психологічного портрета М. Коцюбинського (на матеріалі новели «Сон»). *Літературознавчі студії*. Київ, 2015. Вип. 43. С. 146–153.

17. Папіш В. Мовні ресурси психологічного змісту в повісті О. Кобилянської «Земля». *Наукові записки нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острого, 2015. Вип. 53. С. 183–185.

18. Папіш В. Психолінгвістичне декодування новели М. Коцюбинського «Цвіт яблуні». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць / відп. ред. І. Сабадош. Ужгород, 2015. Вип. 20. С. 66–69.

19. Папіш В. Небесна аура «словної» мови Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*: наук. зб. Серія: Філологічна. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний ун-т ім. Івана Огієнка, 2017. Вип. 14. С. 265–270.

20. Папіш В. Світлотвір митрополита Іларіона. *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. 44. С. 252–257.

21. Папіш В. Мовна реалізація нарцисизму в новелі О. Кобилянської «Valse mélancolique». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць / відп. ред. І. Сабадош. Ужгород, 2018. Вип. 23. С. 420–423.

22. Папіш В. Леонід Булаховський про Олександра Потебню. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць / відп. ред. І. Сабадош. Ужгород, 2019. Вип. 24. С. 55–57.

23. Папіш В. Мовний психосвіт програної битви (на матеріалі новели О. Кобилянської «Битва»). *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія Філологія. Соціальні комунікації / гол. ред. Г. Шумицька. Ужгород, 2019. Вип. 1 (41). С. 91–95.

24. Папіш В. Фраземи та паремії у мовній свідомості акцентуєваних осіб. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія: Філологія / гол. ред. Мотокі Номачі. Ужгород, 2020. Вип. 4 (44). С. 255–261.

25. Папіш В. Мовна особистість та вишукана мовна особистість як ключові поняття теорії лінгвоперсонології. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія «Філологія». Острог, 2022. Вип. 13 (81). С. 306–310.

26. Папіш В. Модерні посібники із психолінгвістики в Україні: інтерпретація переваг і недоліків. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць Харків. нац. педагог. ун-ту ім. Г. С. Сковороди / гол. ред. О. Халіман. Харків, 2022. Вип. 56. С. 371–387.

27. Папіш В. Мовна реалізація депресії в повісті Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала». *Studia Ukrainica Posnaniensia* / red. nauk. T. Kosmeda. Poznań, 2020. Zesz. VII. 2. S. 139–148.

28. Папіш В. Темні регістри Потушнякового слова. *Challenges and achievements of European countries in the area of philological researches (Виклики та досягнення країн Європи в галузі філологічних досліджень)*: collect. monogr. / editorial board: M. Bugliesi, I. Zymomrya. Venice, Italy; Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2020. Vol. 2. С. 150–164 (Recommended for publication by the SA'Foscari University of Venice).

29. Папіш В. Витоки і розбудова теорії психоакцентуації в східнослов'янському мовознавстві: фрагментарний огляд (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Acta Polono-Ruthenica*. Olsztyn, 2021. XXVI/3. С. 101–118.

30. Папіш В. Онім як засіб актуалізації підсвідомих структур особистості в поетичному лексиконі Лесі Українки. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. Люблін, 2021. № 1 (37). С. 118–125.

31. Папіш В. Психоакцентуація мовної свідомості Лесі Українки в її листах до Михайла Драгоманова. *Алманах «Българска україністика»*. Софія: Университетско изд-во «Св. Климент Охридски», 2021. С. 128–136.

32. Папіш В. Вербалізація гіпертимності в художньому мовленні Володимира Винниченка. *Opera Slavica: Slavistické Rozhledy*. Brno, Česko. 2022. XXXII. Iss. 1 С. 19–32.

33. Папіш В. Вербалізація творчої уяви Лесі Українки у фокусі істероїдної акцентуації. *Wrocławska Ukrainistyka. Lingua – Litterae – Sermo: kol. monogr. / red. P. Józwickiewicz, O. Barabasz-Rewak, J. Rysicz-Szafranec, A. Ursulenko*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2022. С. 367–377.

34. Папіш В. Тарас Шевченко як психомовна особистість. *Studia ucrainica Varsoviensia / red. nauk. I. Kononenko*. Warszawa, 2022. Т. 10. С. 89–99.

35. Папіш В. А. Феномен лінгвопсихоакцентуації: метамова та дослідницькі методи. *Славистика*. Сербія, 2022. XXVI/2. С. 187–200.

36. Папіш В. Світлотвір митрополита Іларіона. *Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці*: зб. матеріалів І Міжн. науково-практичної конференції (Київ, 6–7 квітня 2017 р.). Київ: Вид. центр НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 258–262.

37. Папіш В. Лінгвоперсона Лесі Українки у фокусі психоакцентуації: принципи аналізу. *Граматичні читання – XI*: матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції (Вінниця, 13–14 травня 2021 р. ДонНУ імені Василя Стуса / наук. ред. А. П. Загнітко. Вінниця: ТОВ «Твори». С. 191–196.

38. Папіш В. Метамова теорії психологічної акцентуації: актуальні терміни. *Мультидисциплінарні наукові дослідження, інновації та результати*: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (Прага, 2022 р.). Прага, Чехія. 2022. С. 534–538.

39. Папіш В. Українська мовна особистість у лінгвоперсонологійному вимірі. *Мультидисциплінарні академічні записки: наукові дослідження та практика*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (Мадрид, 2022 р.). Мадрид, Іспанія, 2022. С. 505–508.

АНОТАЦІЯ

Папіш В. А. Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика. Монографія.

Дисертація за виданою монографією на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова.

У дисертації вперше в українському мовознавстві комплексно і багатоаспектно сформовано теорію лінгвопсихоакцентуації, що стала продовженням учення про психологічну акцентуацію, започатковану в медицині та спроектовану в сучасну міждисциплінарну парадигму знань, що

дало змогу сформувати новий і перспективний науковий напрям в українській психолінгвістиці, нове наукове вчення, а також виробити нову дослідницьку методичку. Фокусування уваги на негативному впливі акцентуацій, що реалізоване в науці минулих епох, призвело до спрощеного уявлення про це явище. Тому виникла потреба нового осмислення феномену акцентуованості як психологічного конструкта мовної свідомості, що відповідно впливає на формування ідіостилю й ідіолекту мовної особистості та містить приховану інформацію про неї. У роботі комплексно репрезентовано теорію лінгвопсихоакцентуації, окреслено стан її вивчення в міждисциплінарній парадигмі з виокремленням мовознавчої проблематики, простежено етапи її становлення й розвитку у фокусі психолінгвістичних ідей українських та зарубіжних мовознавців. Випрацьовано новий підхід для комплексного аналізу демонстративної лінгвопсихоакцентуації на матеріалі художніх текстів та еготекстів Лесі Українки і фрагментарного аналізу — на матеріалі текстів українських вишуканих мовних особистостей XIX–XXI ст. — Т. Шевченка, П. Куліша, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Винниченка, І. Огієнка, Ф. Потушняка, І. Чендея, П. Скунця. Простежено вплив інтра- та екстралінвальних чинників на посилення акцентуованості, що доповнює структуру мовної особистості психологічним рівнем. Процедура дослідження може бути екстрапольована на художню систему, текст чи дискурс ключових постатей української лінгвокультури. Психологічний аспект мовної особистості відкриває широкі можливості не тільки для її психологічного портретування, а й дає змогу зробити певні узагальнення щодо психосвідомості української нації загалом, схарактеризувавши і певні ознаки її генетичного коду.

Ключові слова: акцентуованість, дискурс, ідіолект, ідіостиль, лінгвопсихоакцентуація, мовна особистість, мовна свідомість, психолінгвістика, текст.

SUMMARY

Papish V. A. Linguistic psychoaccentuation of an elite language personality: theory, history, discursive practice. Monograph.

Thesis by the published monograph for a Doctoral Degree in Philology, Speciality 10.02.01 – the Ukrainian Language.

The thesis for the first time in Ukrainian linguistics comprehensively and multifacetedly characterizes the linguapsychoaccentuation theory, which has become the development of the study about psychological accentuation, particularly initiated in medicine and then projected into a modern interdisciplinary knowledge paradigm, that made it possible to have formed a new and promising scientific direction in Ukrainian psycholinguistics, an innovative study, and as well to have developed a new research methodology. Focusing much scholarly attention upon the negative impact of accentuations in the past had definitely led to a simplified view of

this phenomenon. Therefore, a need had emerged for a new understanding of the accentuation phenomenon as a psychological linguistic consciousness construct which, accordingly, affects the formation of a language personality's idiolect, and idiolect, and contains concealed information about it. The paper comprehensively presents the linguapsychoaccentuation theory, outlines the current state of its being explored in an interdisciplinary paradigm with a focus on linguistic issues, traces the stages of its formation and development in terms of the psycholinguistic ideas presented by Ukrainian linguists, characterizes the foreign linguists' methodology impact on its formation. The term apparatus of linguistic psychoaccentuation research is comprehensively characterized with the selection of problematic and debatable issues; the introduction of clarifying terms is justified. The understanding of the text concept through the prism of linguistic and psycholinguistic parameters is explained, the proper idiolect and idiolect definitions from the standpoint of the psycholinguistics theory is proposed, taking into account the linguapsychoaccentuation theory postulates. The types as well as constant and optional linguapsychoaccentuation signs are described, their generalized classification system is proposed, the lexicographic interpretation of individual definitions is deepened, the reflection of this theory in modern Ukrainian manuals on psycholinguistics is traced.

In addition, the methodical algorithm for identifying signs that reflect the accentuated features of the text author is characterized, taking into account the extralingual factors system, textual and discursive parameters that are manifested in the realization of psychological concepts, the verbalization of certain vocabulary thematic groups (namely, colorism, somatism, etc.), and in learning of certain grammatical means, as well as modeling of appropriate communicative strategies and tactics, verbal and non-verbal means, embodiment of relevant discursive-textual categories, including discursive words, tendencies to model peculiar ornamentation, individual authorial creativity manifestation. The experience of related humanitarian and natural sciences is involved in the text decoding procedure.

The thesis associates the updating of the linguapsychoaccentuation theory with its projection not only on the fiction text (discourse), but also on the ego-textual space (memoirs, diaries, letters, biography and other secondary texts); as well as with new approaches to textual analysis, which involves understanding the text (discourse) at the linguapersonology theory level and the manifestation of individual authorial creativity (creative linguistics). A new approach has been developed for the complex analysis of hysteroid linguapsychoaccentuation based on the material of fiction and ego-texts by Lesia Ukrainka. On the basis of empirical material, the existence of certain linguapsychoaccentuation types in other iconic figures of Ukrainian language culture has been proven: hysterodyne (P. Kulish), hyperthymic (V. Vynnychenko), paranoid (I. Ohienko). In the texts elaborated by individual writers, two types of linguistic and psychoaccentuation have been revealed: affective-exalted and emotional (T. Shevchenko), paranoid and depressive (M. Kotsiubynskyi), depressive and narcissistic (O. Kobylanska), epileptoid and introverted (F. Potushniak), depressive and slightly introverted (I. Chendei). The

analysis of P. Skunets' incomplete discursive-textual space has showed the impossibility to unambiguously define his linguapsychoaccentuation dominant type, which proves the need to involve the writer's entire discursive-textual space in the analysis, rather than its individual parts. The paper outlines the possibility of distinguishing another linguapsychoaccentuation type — the ambivert, and determines the need to highlight the linguapsychoaccentuation theory in modern language didactics. The thesis claims that the research procedure can be extrapolated to the figurative means system as well as text (discourse) of Ukrainian linguistic culture key figures. The psychological aspect of the language personality provides wide opportunities not only for their psychological portraiture, but also makes it possible to produce certain generalizations about the psychoconsciousness of the Ukrainian nation in general, characterizing its genetic code certain features.

Key words: accentuation, discourse, idiolect, idiostyle, linguapsychoaccentuation, language personality, linguistic consciousness, psycholinguistics, text.

Відповідальний за випуск
доктор філологічних наук, професор
Т. А. Космеда

Підписано до друку 10.07.2023 р. Формат 60x90/16.
Папір офсет. Друк цифр. Ум. друк. арк. 1,9.
Наклад 100. Зам. №1678.

Видано та віддруковано в ТОВ “Поліграфцентр “Ліра”:
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ЗТ №24 від 7 листопада 2005 року.

